

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
SZEGED

A zsidóság története Kalocsán

Készítette: dr. Magóné Tóth Gyöngyi
kiegészítő levelezős hallgató

Témavezető: Dr. Pihurik Judit

2004

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK.....	2
BEVEZETÉS.....	3
I. TÖRTÉNETI KERETEK.....	4
II. A ZSIDÓK LETELEPEDÉSE KALOCSÁN.....	5
III.A KALOCSAI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE A KIEGYEZÉSIG	8
IV.A FÉNYKOR.....	11
V.ÚTON A VÉSZKORSZAK FELÉ	19
VI.A MEGBÉLYEGZÉS	25
VII.A MEGSEMISÍTÉS.....	35
A SZEGEDI INTERNÁLÓTÁBOR	48
VIII.HÁNY KALOCSAI ÉS KÖRNYÉKBELI ZSIDÓ POLGÁR VESZTETTE ÉLETÉT?	50
1. A HITKÖZSÉG TAGJAINAK SORSA:	51
2. A KIKERESZTELKEDETTÉK	57
3. REGISZTRÁLT MUNKASZOLGÁLATOSOK:	58
4.NEM REGISZTRÁLT (VALÓSZÍNŰSÍTETT) MUNKASZOLGÁLATOSOK:.....	58
5. AZOK A SZEMÉLYEK, AKIK AZ ÁPRILISI HITKÖZSÉGI ÖSSZEÍRÁSBAN NEM SZEREPELNEK, NEM KERESZTELKEDETTÉK KI, S NEM IS MUNKASZOLGÁLATOSOK.....	58
BEFEJEZÉS.....	61

Bevezetés

Szakedolgozatomban a kalocsai zsidóság történetét kívánom megírni a városba való betelepüléstől a holocaustig. A téma helyi vonatkozásai feldolgozatlanok, ellentétben más kalocsai etnikumok és vallások történetével. A zsidóság az 1840-es évek közepétől egy évszázadon keresztül a katolikus után a második legnagyobb felekezetet alkotta a városban, gazdaságilag és kulturálisan egyaránt meghatározó jelentőségű volt. A helyi népesség történelméről azonban semmilyen feldolgozás nem történt, ezért munkámat hiánypótlónak szánom. Nevelési célból is igen fontosnak tartom a kisebbség történelmének megismertetését a többséggel, hiszen ez a vallási és etnikai toleranciát nagymértékben segítheti. Szeretnék közreműködni abban, hogy ez a téma közelebb kerüljön Kalocsa lakosaihoz. A szélsőséges nézeteknek általában azok engednek teret, akik kevés információval rendelkeznek egy nép történelmével, vallásával, szokásrendszerével kapcsolatosan. Olyan átfogó jellegű tanulmányt kívánok az olvasóközönség kezébe adni, amely kiindulópontja lehet egy-egy időszak részletesebb, alaposabb feltárásának is. Ezért követem a kronologikus módszert.

A magyarság és a zsidóság együttélése évezredek múlta tekint vissza. Az első zsidó vonatkozású törvényeket I. (Szent) László hozta. Ezek a rendelkezések megtiltották a zsidó férfi és a keresztény nő közötti házasságot, keresztény szolgák tartását, valamint azt, hogy a zsidók vásárnap dolgozzanak.¹ A magyar uralkodók törvénykezésében évszázadokon keresztül folyamatosan jelennek meg az izraelita vallásúakkal kapcsolatos rendelkezések.

Voltak ennek az ezer évnek békés időszakai, s olyanok is, amelyek türelmetlenségről, ki-rekesztésről, megbélyegzésről szóltak. Az ún. zsidókérdés a mai napig jelen van a közgondolkodásban, nagyon sokszor beszélnek úgy róla – főleg fiatalok – hogy tárgyi tudásuk egyáltalán nincsen. Nem ismerik a szó jelentését azok sem, akik gyakran használják. Fontosnak tartom ezért a zsidó vallás és kultúra mind szélesebb megismertetését, mert ez a legjobb módszer az esetleges előítéletek feloldására.

A történelem tanítása sokkal megfoghatóbb a közvetlen környezet, a megye, a város, a falu történelmén keresztül. A helytörténeti kutatások reneszánszát éljük, a legkisebb települések is kutatókat bíznak meg múltjuk feltárására.

Kalocsa ezer év óta város, érseki székhely, a magyar katolicizmus egyik központja. Ennek köszönheti létét, kultúráját, iskoláit és hagyományait. Lakossága vallási szempontból döntően katolikus volt, s a mai napig is az. Nemzetiségi összetételét tekintve már heterogénebb képet kapunk. A város környéki falvakban a magyar népességen kívül szép számban találhatunk svábokat, horvátokat, szlovákokat és romákat is. 1944-ig a zsidó etnikum is jelentős számban élt Kalocsán és a környező községekben.

Kalocsa történelmével kapcsolatosan az utóbbi években több munka is napvilágot látott. A vizsgálódások középpontjában az érsekség alapításának, majd történetének a kérdése áll. Az államalapítás 1000. évfordulóján megjelent Kalocsa történetéből c. kötet 17 tanulmánya tekinti át a város történelmét.² A katolikusok utáni második legnagyobb vallási felekezet, az izraeliták története azonban teljesen hiányzik. Ezt kívánom pótolni.

¹ Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526-1945. Budapest 1992. 14. p.

² Kalocsa történetéből. Szerk. Koszta László Kalocsa 2000.

I. Történeti keretek

A magyarság és a zsidóság együttélése a Kárpát-medencében évezredes múltra tekint vissza. Gyurgyák János kutatásai szerint a zsidó etnikum négy hullámban telepedett meg ezen a területen. Az első bevándorlás Pannóniába az I. században zajlott, a második pedig Szent István uralkodása alatt.³ Stern Samu szerint ebben az időben Esztergomban már tekintélyes zsidó hitközség működött, amely egy 1050-ben kelt ítélet szerint ugyanolyan büntetéssel sújthatta a szombat megszegőit, mint Szent István törvénye a vasárnap ellen vétőket.⁴ A harmadik bevándorlás Magyarország török megszállásával kezdődött. Ezek a zsidó közösségek a török kiűzésekor elpusztultak. A negyedik betelepülés a XVIII. század elején vette kezdetét.⁵

Kalocsát minden bizonnyal ez érintette, hiszen a város hódoltsági területen feküdt. A felszabadító háború során Lotharingiai Károly főherceg csapatai 1686 októberében vetettek véget a Kalocsán 157 évig tartó török uralomnak. A hadiállapot azonban továbbra is jellemző volt ezen a területen, hiszen a császári hadsereg megszállóként viselkedett. Megkezdődött a Rákóczi-szabadságharc, amely tovább növelte az itt élők nyomorát. Ebben az időben Kalocsa érseke Széchényi Pál volt. (1696-1710) Ő hozta rendbe a tönkrement kalocsai várat, építtetett emeletes érseki lakot. Utóda, Csáky Imre kezdte meg az érsekség tulajdonviszonyainak rendezését. A város lakossága ebben az időben mindössze 500-600 fő volt.⁶ Lakatos Adél kutatásai szerint az 1701-es lakónévsor 52 családot, az 1703-as pedig már 66 családfőt említ. Ezekből az adatokból természetesen messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le a város lakosságának számát illetően. Az viszont egyértelműen kitűnik, hogy a város népességének jelentős része magyar nemzetiségű volt.⁷

A szatmári béke aláírása után Kalocsán is hozzákezdtek az ugarrá vált szántóföldek megműveléséhez. Az elnéptelenedett pusztákat bel-és külföldi telepesek vették birtokba. Az érsekek tudatos telepítést folytattak. Az 1720-as években érkeztek a közeli Hajós és Harta településekre a német ajkú családok főleg a Svábföldről. Az etnikai és vallási homogenitás ebben az időben már megszűnt, de a katolicizmus továbbra is elsöprő fölényben volt más vallásokkal szemben. Tanulmányom főszereplői, a zsidók is ebben az években kerültek a Duna-Tisza közé, de az érseki székhelyre még sokáig nem települhettek le.

II. József felvilágosult uralkodóként rendeleteivel segítette beilleszkedésüket. 1783. március 31-én jelent meg a magyarországi zsidók helyzetét átfogóan szabályozó Systematica Gentis Judaicae Regulatio. A rendelet megnyitotta előttük a szabad királyi városokat, s lehetővé tette, hogy földet béreljenek, ipart üzzenek bizonyos korlátozások mellett. Ő már nem tette kötelezővé a megkülönböztető köntös viselését, engedélyezte, hogy magyar és német ruhát egyaránt hordhassanak. Német hangzású családnevet és keresztnévet kellett viselniük. Felszólította őket a jiddis nyelv elhagyására, s arra, hogy tanulmányozzák a befogadó ország földrajzát és történelmét. Elérhetővé tette számukra a középiskolai és egyetemi oktatást, sőt még a hadsereg tagjai is lehettek. II. Jó-

³ Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 2001. 25. p.

⁴ Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 1938. 5. p.

⁵ Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 2001. 25. p.

⁶ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 63. p.

⁷ Lakatos Adél: Kalocsa lakossága a XVIII. századi anyakönyvek tükrében. In: Kalocsa történetéből szerk. Koszta László Kalocsa 2000. 212-213. p.

zsef intézkedései igen sokat segítettek a zsidóság magyarországi asszimilációjában, polgárosodásában.⁸

II. A zsidók letelepedése Kalocsán

A kalocsai Sematizmusok köteteiből nyerhetünk legpontosabb képet az érsekség területén élő lakosság vallási megoszlásáról. Az izraelita vallásúak megjelenésére a városban és a környékén is ezek az évkönyvek szolgáltatnak legjobb adatokat. Minden esztendőben kiadták őket 1799-től kezdve. A kalocsai érsekség legfontosabb adatait és eseményeit tartalmazzák. Helységenként, sőt később plébániánként közlik az ott élő lakosság létszámát, ezen belül a különböző vallási felekezetűek számát is. Így minden évben tudósítanak az érsekséghez tartozó városok és falvak izraelita lakosságának létszámáról is. A XIX. század elején még elenyésző ez a szám, hiszen a székvárosban ekkor még nem telepedhetnek le, a környező falvakban azonban már jelen vannak. A Sematizmusokban 1803-ban szerepelnek először. Bizonyítékok vannak arra vonatkozóan, hogy előbb is feltűnnek a környéken, de létszámuk igen alacsony. Valószínűnek tartom, hogy a Sematizmusok készítői sem tartották fontosnak adataik rögzítését. 1803-ban említik őket először a környező településeken, s ettől kezdve növekvő létszámban élnek itt. A Kalocsára való betelepülésig a következő adatok mutatják környékbeli jelenlétüket⁹

	1803	1805	1810	1815	1820	1825	1830	1835	1839
Bátya	15	-	6	16	17	20	22	20	20
Benedek	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Fajsz	6	6	6	9	7	-	8	6	7
Foktő	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Miske	5	5	5	4	6	3	5	7	8
Pataj (Harta)	6	-	6	36	36	36	39	14	1

Az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a növekedés nagyon lassú, de folyamatos. Az egyes községekben egyik évről a másikra eltűnik a zsidó népesség, majd újra megjelenik. Olyan alacsonyak ezek a létszámok, hogy egy-egy család elköltözése is okozhatja ezt a jelenséget.

Az izraelita lakosság foglalkozására nézve a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár iratai adnak útmutatást. Bárh János feldolgozta az iratanyag jelentős részét, s Kalocsai Kontraktusok címmel ki is adta azt. Ezekből a szerződésekből kitűnik, hogy a város környékén letelepült zsidók mivel foglalkoztak. II. József rendelkezései ezt is pontosan előírták, meghatározták azokat a foglalkozásokat, amelyeket zsidók űzhetnek:

- Földet művelhetnek, és bérelhetnek húsz évre, ha a földet zsidók művelik.
Áttérés esetén birtokot is szerezhetnek.
- Fuvarozás.
- Kőműves, varga, szabó és ács mesterség.
- Műasztalosság, festészet, szobrászat.
- Gyáripar, szövés és más kézműipar.

⁸ Gonda László: A zsidóság Magyarországon. Budapest 1992. 43-44. p.

⁹ Kalocsai Sematizmusok. 1803-1838. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár.

Ezekkel a javaslatokkal a felvilágosult uralkodó a hagyományos zsidó foglalkozástól, a kereskedelemtől kívánta eltéríteni őket. A szerződéseket¹⁰ vizsgálva azonban egyértelművé válik, hogy a Kalocsai Érseki Uradalomnak leginkább kereskedőkre volt szüksége.

1. A legkorábbi szerződés 1772-ből való. Mojses Tejch paksi kereskedő kötötte a kalocsai érsekség képviselőjével, Gányi János plenipotentiáriussal a miskei kereskedés jogának árendálásáról. Miske Kalocsától 9 km-re található, azon falvak egyike, ahol a leghamarabb megtelepedtek az izraelita vallás képviselői, s ahol nagy létszámban éltek egészen 1944-ig. A fent említett kereskedő boltot nyithat Miskén, de igen szigorú feltételek mellett. Csak meghatározott portékával kereskedhet, nem tarthat olyan árut, amely az uraság (érsek) érdekeit sérti. Kóborló zsidókat nem fogadhat be. A zsidó kereskedő saját házában nyitja a boltot, de a szerződés kezdetétől az az uraság tulajdonába megy át. Az uradalom fogja azt a továbbiakban rendben tartani.

Ezért a szerződésért a kereskedő köteles „esztendőnként árendául füzetni 50 Idest Ötven Rénes forintokat két Terminusban: azaz Szent Mihály, és Szent György napokban” Ha valamely feltételt megszegi, kemény büntetést fizet. A szerződésből kitűnik, hogy igen kemények a feltételek. A letelepült életmód iránti vágy azonban belevitte a kereskedőt ezek elfogadásába is. (A szerződés „Kóborló és jövő menő zsidókat említ, minden bizonnyal ők voltak ekkor még nagyobb számban a környéken.) Tejch Mózes boltja jól jövedelmezhetett még ilyen feltételek mellett is, hiszen a következő évben új szerződést is köt az uradalom képviselőjével tejtermékek felvásárlásáról.¹¹

2. A második szerződés 1773-ból való. Koppel Jeremiás óbudai zsidó köti Batthyány József érsek képviselőjével. Ez a megállapodás egy kalocsai bolt bérletéről szól. A kereskedő 250 forintot fizet esztendőnként két részletben. Az iratban jelzik, hogy a mezővárosban két görög boltos is van, s –ha azok elmennének a településről – akkor az ő boltjukat is Koppel Jeremiás veszi át. Tiltott árukat ő sem tarthat, de ezek mibenlétét nem rögzítik. Ebben az iratban is megemlítik a házaló, kóborló zsidókat. Az ő befogadásuk tilos. Koppel Jeremiás sem lakhatott a saját boltjában Kalocsa város területén, hiszen a város földesura, az érsek ezt csak 1840-ben engedélyezte¹²

3. Érdekes szerződést köt 1828-ban az uradalom képviselőjével, Rápolti Nagy György praefectussal Heller Jakab bajai zsidó kereskedő. A szerződés értelmében megvásárolja az érsekségtől az elhullott állatok bőrét. Pontosan rögzítik az állat fajtája szerint a bőrök árát. A kereskedő előre fizet 150 forint bánatpénzt, amelyet csak az esztendő végén számolnak el.¹³

4. Olyan szerződést is találtam, amely nem az érsekséggel, hanem egy környező község, Ordas bírójával kötött. Nem olyan nagyságú, mint az előzőek, de fontos adatokat tartalmaz. Freund Salamon és Schwartz Ignácz bátyai zsidók kötik Tóth János bíróval és Takáts János preceptorral. Először fordul elő, hogy nem más városból származó (paksi, bajai, óbudai) felek kötik, hanem bátyaiak. Bátya község mindössze 5 km-re található Kalocsától, és a szerződéskötés (1832) időpontjában a sematizmus a faluban már 22 fő izraelita lakost jelez. Nagyon érdekes a szerződés témája is. A vállalkozó zsidók piócaszedésre kapnak engedélyt Ordas község vezetésétől. 45 forintot fizetnek azonnal, s cserébe egy évig szedhetik a piócát a bödi pusztában levő vizekben.¹⁴

A gazdasági élet különböző területein tehát egyre nagyobb számban jelentek meg a zsidók a környékünkön. Az 1840. évi XXIX. törvénycikk jelentős javulást hozott életkörülményeikben. Ettől kezdve az „Országban és Kapcsolt Részekben” bárhol lakhattak a bányavárosok kivételével. Szabadon kereskedhettek, gyárakat alapíthattak, mesterséget űzhettek.

¹⁰ Bárth János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997.

¹¹ Bárth János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997. 94. sz. 224. p.

¹² Bárth János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997. 158. sz. 307. p.

¹³ Bárth János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997. 93. sz. 223. p.

¹⁴ Bárth János: Kalocsai kontraktusok. Kalocsa, 1997. 87. sz.340. p.

A törvény előírta számukra állandó vezeték-és személynév használatát, továbbá az újszülöttek anyakönyvezését.

A törvény életbe lépésétől kezdve Kalocsa sem tagadhatta meg tovább a városban való letelepedésüket.¹⁵ Ekkor már sok érdekltségük, különféle bérletük volt a városban, de éjszakára még haza kellett térniük a környező községekben lévő állandó lakhelyeikre. Klobusiczky Ferenc érsek a törvény hatására feloldotta ezt a korlátozást, felemelte a sorompót az izraelita betelepülők előtt. A megyében meglehetősen későn, hiszen a környező városokban: Baján, Kecskeméten, Nagykőrösön, Izsákon, Halason már jelentős létszámú zsidó közösség élt. Az engedély szövege nem lelhető fel az érseki levéltárban.

A lehetőség azonban nem járt azonnali beköltözéssel. A Sematizmusok 1844-ig nem jeleznek kalocsai lakással rendelkező zsidókat. 1845-ben azonban hirtelen 70 fő jelenik meg a nyilván tartásban. Elképzelhetőnek tartom, hogy nem volt ilyen gyors a betelepülés, csupán az adatok hiányosak.

Az 1845-ös Sematizmus a következő adatokat adja Kalocsa és a hozzá tartozó községek zsidó vallású lakosságát illetően:

Kalocsa:	70 fő
Bátya:	20 fő
Szentbenedek:	6 fő
Uszód:	16 fő
Dusnok:	6 fő
Fajsz	8 fő
Foktú	-
Miske	16 fő
Pataj	32 fő
Harta	18 fő
Ordas	8 fő
Lak (Géderlak)	5 fő ¹⁶

A magyar zsidó lexikon Kalocsára vonatkozó adatai szerint 1842-ben már elemi iskolát is létesítettek, holott az egyházmegyei évkönyvek ekkor még meg sem említik jelenlétüket a városban.¹⁷

A zsidóság a XIX. század közepén már egyre jelentősebb és elismertebb etnikuma lett a magyar társadalomnak. Vezetői azt remélték, hogy az 1847-48-as országgyűlés meghozza számukra a teljes emancipációt. Ebben a kérdésben azonban a magyar liberálisok is megosztottak voltak. Eötvös, Deák, Klauzál az azonnali egyenjogúsítás híveinek számítottak. Kossuth liberális mivolta ellenére ebben a kérdésben inkább a konzervatívokhoz állt közel. A vita nem dőlt el, 1848. március 15-én kitört a forradalom.

A zsidó vallású fiatalok nagy számban jelentkezett a nemzetőrségbe, a pesti izraelita hitközség elnöke pedig körlevelet küldött valamennyi hitközséghez, buzdítva a zsidókat áldozatkészségre a nemzet iránt. Kossuth is elismerte, hogy a kb. 180 000 főnyi honvédségnek kilenced része, azaz kb. 20 000 fő volt izraelita származású.¹⁸

A zsidók egyenjogúsítását kimondó törvényjavaslatot Szemere Bertalan miniszterelnök nyújtotta be a szabadságharc bukását megelőző napokban Szegeden. A népképviselői országgyűlés 1849. július 28-án vita nélkül elfogadta a törvényt. Néhány hónappal később az uralkodó, I. Ferenc József semmisnek nyilvánította azt.¹⁹

¹⁵ Gonda László: A zsidóság Magyarországon. 1526-1945. 269-270. p.

¹⁶ Kalocsai Sematizmusok. 1845. 105. p.

¹⁷ Ujvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest 1929. 446-447. p.

¹⁸ Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 1938. 11-12. p.

¹⁹ Fejtő Ferenc: Magyarság, zsidóság. Budapest 2000. 75-76. p.

III. A kalocsai zsidóság története a kiegyezésig

Az 1848-49-es szabadságharc bukása utáni megtorlás magyarok és zsidók számára egyaránt súlyos volt. A Bach rendszer minden társadalmi és vallási intézményt az ellenőrzése alá vont. A zsidó hitközségek viszonylagos autonómiáját is megszüntették. Schwalb Lőw és Lőw Lipót rabbikat letartóztatták, a magyar ezredekben harcoló zsidó katonákat bebörtönözték. Számos zsidó értelmiségi menekült külföldre ebben az időben. A helyzet azonban fokozatosan konszolidálódott, a jobbágytság felszabadítását az udvar sem vonta kétségbe. Lassú fejlődés kezdődött, amely a 60-as évek elején felgyorsult.

Az 1850-es években már Kalocsán is folyamatosan nő a zsidó lakosság száma, s gazdasági ereje. A létszámuk 1851-1858 között a következőképpen alakult:²⁰

Helység	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
Kalocsa	104	108	112	112	188	185	208	210
Alsó – Erek	-	-	-	-	3	3	3	3
Bátya	40	40	42	42	52	52	51	52
D.benedek	14	12	12	11	11	7	6	13
Dusnok	14	20	24	24	23	24	32	38
Fajsz	11	23	25	25	18	20	20	12
Foktő	15	21	23	23	32	32	32	36
Halom	-	-	-	-	-	-	-	3
Harta	24	24	18	18	23	24	25	26
Hillye	5	5	7	7	6	6	6	-
Homokmégy	5	5	-	6	-	-	-	-
Keserűtelek	-	-	-	-	5	5	5	5
Kiscsertő	2	2	6	4	-	-	-	-
Lak (Géder)	11	16	18	16	14	16	17	14
Miske	19	40	38	41	41	42	41	42
Ordas	16	16	14	14	15	-	5	5
Pataj	72	76	74	123	122	124	123	114
Szadmár	4	4	4	4	4	4	4	4
Tetétlen	-	-	-	-	-	-	4	4
Uszód	28	32	35	35	37	36	29	27

A kalocsai zsidóságra vonatkozó adatok a szabadságharc bukása utáni évektől egyre nagyobb mennyiségben állnak a kutató rendelkezésére. Az áttekinthetőség kedvéért ezért a továbbiakban a kronologikus szerkesztési módot követem.

1851

Dec. 8-án a Szeremle és Harta között fekvő dunamenti hitközségek nagyülést tartanak Bátyán, amelyen Reich Márton, Stern Salamon, Fürst Lipót, Schwarz Simon, Fischl Fülöp és Wolf József kezdeményezésére Kalocsa székhellyel hitközséggé egyesülnek. Első rabbijuknak Wolf Józsefet választják meg. Első ismert elnökük Stern Selig volt. A zsidó lakosság száma Kalocsán 104 fő.²¹

²⁰ Kalocsai Sematizmusok. 1851-1858. Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa.

²¹ Ujvári Péter: magyar zsidó lexikon. Budapest 1929. 446-447. p.

1852

A zsidó népesség száma Kalocsán 108 fő. A Móder család megnyitotta vaskereskedését.²²

1853

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár fontos dokumentumokat őriz a népességszám vonatkozásában erről az esztendőről. A latin nyelvű iratban Bedcsula Tamás kanonok plébános számol be Kunszt József érseknek az izraeliták helyzetéről Kalocsán. Megjegyzi, hogy válaszat a folyó év május 14-én, 907-es számon kelt érseki kérdőív pontjai alapján készítette, információit pedig Stern Salamontól és Wolf Józseftől, az izraelita közösség elöljáróitól kapta. A plébános a következő adatokat ismertette az érsekkel:

Az izraeliták száma Kalocsán összesen 139, a családfők száma 27. A gyermeknevelő intézmény 41 fős, ebből 28 kezdő: első osztályos 5, második osztályos 8. Egy tanító és egy helyettes tanító oktatja őket, akik közül az első 120, a másik 80 forintos fizetést kap évente a közösségtől. Emellett ellátásukról is gondoskodnak. A gyermekeknek olvasást, írást, számtant, ószövetségi szentírást és zsidó hittant tanítanak. Wolf József rabbi a kalocsai és a hajósi kerület választott rabija, tehát a többi település is elfogadja. Az izraeliták egész említett területe egyetlen vallási közösséget alkot. Pataj és Harta zsidó lakosságának képviselői is a Kalocsán lakó rabbinál gyűlnek össze tanácskozássra.²³

A Kalocsai Sematizmusok szerint ugyanakkor zsidó lakosság száma 112 fő. A hitközségi elemi iskola négy osztályossá válik.²⁴ Az elhaltak jegyzőkönyvei szerint ebben az évben hal meg az első zsidó származású ember a városban Weisz Fáni 16 hónapos kislány személyében szeptember 6-án.²⁵

1854

A zsidó lakosság létszáma 112 fő.²⁶ Az elhalálozások száma nő. Hét fő távozik az élők sorából. Közülük négyen felnőttek. A jegyzőkönyv a városi jelzöt használja származásukra vonatkozóan, de konkrét születési helyet nem jelöl meg. Ők valószínűleg még nem Kalocsán születtek, hanem a környező községekből, vagy az ország más vidékeiről telepedtek be Foglalkozásukra nézve főleg kereskedők. A másik három elhalálozott még gyermek. Ők már születhettek Kalocsán.²⁷

1855

A zsidó lakosság létszáma 188 fő. Megalakítják a Chevra Kádisát és a Krajcár egyletet. Kolera-járvány van Kalocsán és környékén.²⁸

1856

A zsidó lakosság létszáma 185 fő. Hatan haltak meg, valamennyien gyerekek.²⁹

1857

Lerakták az első városháza alapkövét. Az épület eredetileg nagyvendéglőnek épült, csak 1896-tól használták városháza céljára. Alapító okiratát 1911-ben az épület bontásakor találták meg. A rö-

²² Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 79. p.

²³ KFL .A catholica-zsidók 1791-1865. I.1. a.

²⁴ Ujvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest 1929. 446-447. p.

²⁵ BKMÖL Az elhaltak jegyzőkönyvei. V. 41. h.1.k.

²⁶ Kalocsai Sematizmusok. 1854. Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa

²⁷ BKMÖL. Az elhaltak jegyzőkönyvei V. 41. h. 1. k.

²⁸ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 80. p.

²⁹ BKMÖL. Az elhaltak jegyzőkönyvei. V. 41. h. 1. k.

vid irat Kalocsa felekezeti megoszlását is tartalmazza. E szerint az izraeliták száma 229 fő.³⁰ A főegyházmegyei Sematizmus ebben az esztendőben kevesebb zsidó vallású lakost említ, szám szerint 208 főt. Az eltérés jelentéktelen, hiszen nem tudjuk, hogy az adatokat nemzetiség vagy vallás szerint adják meg. Az biztosra vehető, hogy ebben az esztendőben a kalocsai zsidóság létszáma már meghaladja a 200 főt.

A Kalocsai Sematizmusok a következő létszámadatokat mutatják 1859 és 1867 között Kalocsán és környékén.³¹

Helység	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867
Kalocsa	210	220	247	258	260	270	268	351	354
Alsó – Erek	3	3	-	1	1	1	1	8	10
Bátya	52	54	55	56	56	57	60	64	70
D.benedek	13	13	12	13	24	26	26	28	28
Dusnok	38	38	43	47	49	55	55	56	58
Fajsz	12	13	12	-	14	20	20	25	37
Foktő	36	37	39	42	44	44	46	46	50
Halom	3	3	-	1	1	-	-	-	2
Harta	26	29	30	30	30	30	30	30	30
Hillye	-	-	6	6	6	3	3	3	3
Homokmégy	-	-	3	3	3	-	-	5	2
Keserűtelek	5	5	-	1	-	-	-	-	4
Kiscsertő	-	-	2	2	2	-	-	5	6
Lak (Géder)	14	15	11	16	15	14	17	18	17
Miske	42	41	41	48	51	58	70	60	57
Ordas	5	7	7	7	10	14	14	14	15
Pataj	114	116	122	102	102	102	102	106	105
Szadmár	4	4	4	4	4	4	5	5	5
Tetétlen	4	5	1	-	3	3	-	-	-
Uzód	27	24	29	31	35	37	38	44	44

1860

Kunszt József érsek a gimnázium vezetését a jezsuita rendre bízta. Létrejött a Jézus Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium. Az intézmény minden évben évkönyvet adott ki, amely tartalmazta a tanárok és tanulók névsorát, a tanévben megtartott programokat és az elért eredményeket.

Pontos adatokat mondanak ezek az értesítők 1886 és 1944 között a tanulók vallási megoszlásáról, így a zsidó tanulók létszámáról is. 1886 és 1889 között vallási felekezetük megnevezésére a héber, 1890-től pedig az izraelita jelzőt használták. A tanulói létszám általában 300 és 500 fő körül mozgott. A túlnyomóan római katolikus diákok mellett a zsidó tanulók képezték a második legnagyobb felekezetet. Protestánsok, görög katolikusok csak elvétve fordultak elő.

1861

A zsidó lakosság létszáma 247 fő. Koczka Ferdinánd tervei alapján felépült a hitközség temploma az Úri (ma Hunyadi) utcában. A zsinagógáról alig található adatok. Az épület története további kutatómunkát igényel.

1864

A zsidó lakosság száma 270 fő. A közösségből az elhaltak jegyzőkönyvei alapján ebben az esztendőben senki sem halálozott el.³²

1865

A zsidó lakosság száma 268 fő. Megalakult Kalocsa első pénzintézete, a Kalocsai Takarékpénztár. Alapítói között zsidók is voltak.³³

³⁰ Kalocsai Néplap. 1911. december 24.

³¹ Kalocsai Sematizmusok. 1859-1867. Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa

³² BKMÖL. Az elhaltak jegyzőkönyvei. V. 41. h. 1. k.

IV. A fénykor

1867

Kalocsán a zsidó lakosság létszáma 354 fő volt. Megtörtént a kiegyezés, létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia. Dec. 27-én életbe lépett a zsidók egyenlőségéről szóló 1867: XVII. törvény. Megkezdődött a magyarországi zsidóság legnyugodtabb időszaka.

1868

December 11-én összeült az Országos Zsidó Kongresszus. Az ortodoxok és a neológok vitája szakadáshoz vezetett. Három csoportosulás jött létre a magyarországi zsidó hitközségek között. A kongresszusi (neológ), a hagyományokhoz következetesen ragaszkodó (ortodox) és a statusquo. A kalocsai anyahitközség a Pest-Pilis-Solt Kiskun megye izraelita községkerülethez tartozott, amely a neológok fellegvára volt. Természetes tehát, hogy Kalocsa kongresszusi anyahitközség lett.³⁴ A neológok reformisták voltak, egyre erőteljesebben akartak asszimilálódni a magyar társadalomba. Elfogadták a magyar nyelvű szertartásokat, az állam és a zsidó hitközségek közötti kapcsolat intézményesítését.

1871

A községek helyzetét rendező 1871. évi XVIII. tc. alapján a mezővárosi rangját elvesztett Kalocsa nagyközséggé alakult. Markó Ignácot választották bírónak.³⁵

1872

A kalocsai zsidók egy része elvált az anyahitközségtől és külön ortodox hitközséget létesített. Néhány év múlva azonban újra egyesültek. Az ortodoxok önálló temetőt is létrehoztak.³⁶ Ez ma a Bányai úton található.

1873

Megalakult Kalocsa 2. pénzügyintézete, a Sárközi Takarékpénztár. A nyár folyamán kolerajárvány dühögött Kalocsán és a környékén. A 730 áldozatból az elhaltak jegyzőkönyvei alapján 29 fő volt izraelita. Zömmel kalocsai születésűek, de néhány főnél születési helyként Galícia ill. Lemberg van feltüntetve.³⁷

1875

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában ettől az évtől állnak rendelkezésünkre Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. 1927-ig minden kérvény, határozat nyomon követhető bennük a település történetére vonatkozóan. A zsidóság létszáma ezekben az években érte el a maximumát Kalocsán, ekkor bírt legnagyobb gazdasági jelentőséggel a városban. A jegyzőkönyvekből nyomon követhetők a hitközség, az izr. iskola, a temető ügyei, valamint a zsidóság által kérvényezett gazdasági befektetések. A képviselőtestület hatáskörébe tartoztak a lakhatási kérelmek elbírálásai is. Ezek a határozatok jelzik, hogy pontosan kik telepedtek le a városban, honnan jöttek, ill. mivel foglalkoztak.

³³ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In. Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 82. p.

³⁴ Magyarországi zsidó hitközségek. Budapest 1994. Függelék 833. p.

³⁵ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

³⁶ Ujvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest 1929. 446-447. p.

³⁷ BKMÖL. Az elhaltak jegyzőkönyvei. V. 71. a.

Az első ilyen kérelem feltétlenül említést érdemel. A megyei tanfelügyelő kérvényezi, hogy az izraelita iskolában ismétlődő évfolyam induljon. Az előjáróság tájékoztatja a képviselőtestületet, hogy az izraelita polgárok által befizetett adó valamivel nagyobb összeg, mint amit a község az iskolára áldoz. A kimutatás ellenére a testület nem szavazta meg az iskolára fordítandó összeg emelését.³⁸

1876

Scharfenberger Ármin ajánlatot tesz a képviselőtestületnek kocsma helyiség bérlésére vonatkozóan. A bérleti jogot három évre megkapja. A közgyűlési iratok első fennmaradt lakhatási kérelme ebből az évből való. Ezek a dokumentumok a következő években folyamatossá válnak. A testület az ülések végén tárgyalja őket. Az esetek zömében a lakhatási engedélyt megadják, kérelmezőnek, hiszen a fizetendő összegek fontos részét képezik a település költségvetésének.³⁹

1877

A kalocsai izraelita hitközség a Szent János (ma Tomori) utcában fekvő Vajda János-féle lakóháznak iskolai célokra történő bérbeadásáért folyamodott. A válasz pozitív volt. Az épületet évi 80 ft bér és a külső és belső javítások, így a jó karba hozatal kötelezettsége mellett három évre bérbe adták a kérvényezőnek.⁴⁰

1878

Ebben az évben jelent meg először a Kalocsai Néplap, amely Kalocsa leghosszabb ideig élő hetilapja volt. Megalakult a Kalocsai Első Szabadalmaztatott Tömör Turfagyár Rt. az örjegi tőzeg hasznosítására.

1879

Egyre több lakhatási kérelem érkezett zsidók részéről a képviselőtestülethez. December 22-én pl. a következők kaptak honosítást : Rirsch Károly, Neubauer Sámuel, Eckert Mátyás, Schwarcz Salamon, Klein József, Fisch Sámuel.

1880

A kalocsai izraelita hitközség előjárósága újra kérvényezte a Vajda-féle épület további három évre való bérbeadását. A testület pozitív választ adott.

1883

Weinberger Jakab izraelita hitközségi tanító folyamodott a képviselőtestülethez a Vajda-féle ház bérletének meghosszabbításáért iskolai célra. Ekkor azonban a városvezetés megpróbálkozott az épület árverés útján való értékesítésével. Az iskola 3. és 4. osztályos tanulói iskolai könyvtárat alapítanak, amelynek fejlesztését a heti 4 krajcáros tagdíjból és adományokból kívánják fedezni.

1884

Az épületet ebben az esztendőben 80 forintért elárverezték, a költségvetés bevételeinél ezt az összeget 1884. ápr. 29-én feltüntetik.⁴¹

1885

A kalocsai izraelita hitközség három tanteremből álló iskolát építtetett 100 tanuló számára. Az iskolában három tanítót alkalmazott. Kérvényezték a képviselőtestületnél, hogy az épület építési költségét, 6450 forintot vállalja magára, valamint az eddigi évi 500 forintos iskolasegélyt 1000 forintra emelje. Az építési költség kifizetését a közgyűlés elutasította, az iskolasegély összege emelésének jogosságára bizottságot állított föl. 1885. dec.29-i ülésén a testület a bizottság javaslatára elutasította a kérelmet. Ugyanakkor kilátásba helyezte a jelenlegi 500 forintos segély megszüntetését is fellebbezés esetén.⁴²

³⁸ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

³⁹ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei V. 71. a.

⁴⁰ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei V. 71. a.

⁴¹ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁴² BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

1886

A Jézustársasági Kalocsai Érseki Főgimnázium értesítői a következő adatokat közlik az intézmény zsidó származású tanulóiról 1886 és 1900 között:

1886	466/34	1894	514/24
1887	487/32	1895	489/25
1888	453/34	1896	479/22
1889	468/38	1897	463/34
1890	444/29	1898	484/19
1891	419/34	1899	488/19
1892	462/31	1900	513/22 ⁴³
1893	518/24		

1887

A hitközség január 15-én kérvényezte, hogy földterületet kapjon a városi kertészettől halottasház építéséhez.

A válasz a következő volt: „Az izraelita temető nagyobbítására alkalmas terület nem létezik, mert a temetőt két oldalról vízmeder határolja, miből területnagyobbítás nem történhetik, a határos községtől való foglalás közérdekből nem engedhető meg, a szomszédos városi faiskola pedig aránylag csekély terjedelemmel kíván sokévi munka által fatenyésztelepet létesíteni, hogy annak minden kisebb megcsonkítása fontos közérdek megsértésére vezet.”⁴⁴

1888

Schaffenberger János bérlete a kalocsai nagykocsmára lejárt, ezért kéri a szerződés meghosszabbítását évi 100 forintért. Az előljárást nyilvános árverésen adja ki az üzletet.⁴⁵

1889

Néhány név az izraelita honosítási kérelmet igénylők közül:

Feuermann Ignác		50 forintot fizet
Zimmer György	gépész	50 forintot fizet
Rottmann Elek	esernyőcsináló	25 forintot fizet ⁴⁶

1890

Átadják a Kalocsai Takarékpénztár új székházát, amelyben a pénzügyintézetet kívül helyet kapott még Salamon Jakab kereskedő áruháza is.⁴⁷ Létrejön a Nőegylet.

1891

Az izraelita hitközség újra kérelmezi hullaház építését. A közgyűlés által kinevezett bizottság támogatja az ügyet, és kéri az előljárást, hogy hatalmazza fel alkalmas ingatlan keresésére. A hullaház ügyében végső döntés csak a következő évben születik.

⁴³ Jézus-társasági Érseki Főgimnázium Értesítője. 1886-1900. Főegyházmegyei Könyvtár Kalocsa

⁴⁴ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁴⁵ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁴⁶ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁴⁷ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 99. p.

14
1892

A testület dr. Szántó Lajost, a hitközség képviselőjét is meghallgatja. A március 29-i ülésen név szerinti szavazással 31 szavazattal hat ellenében eldöntik, hogy megvásárolják a Dehz Lipót ill. jogutódai tulajdonát képező és a kalocsai 1108 sz. telekkönyvben az 5569 és 5570 hrsz-ú ingatlant közös közösségi tulajdonként. Az ingatlanon van hullaháznak alkalmas épület, ezért ennek építését a város nem vállalja magára. A lépés olyan jelentőségű, hogy a jegyzőkönyv külön felsorolja azon képviselőket, akik igennel vagy nemmel szavaztak.⁴⁸

Ebben az évben hal meg a hitközség első rabbija, Wolf József. Negyven évig vezette a város zsidó közösségét. Még ebben az évben új rabbit választanak Schwelb Mór személyében, aki a hitközség zsinagógájába bevezette a magyar hitszónoklatot.⁴⁹

1893

Ez év augusztus 6-án avatták fel az új zsidó temető halottasházát. Az ekkor elhelyezett emléktábla a mai napig megtalálható a falon. Szövege a következő:

„Drága halottainknak e háza dr. Weisz Simon hitközségünk és Stern Jakab chwehránk elnökeinek működése alatt épült fel, és adatott át rendeltetésének.”

A felirat alatt található annak a 69 főnek a neve, akik alapítványt tettek a halottasház felújítása és működtetése érdekében.

Ebben az évben az új temető megnyitásával bezárták a régi zsidótemetőt a mai Bányai úton. Néhány évig még mindkét területre temetkeztek.

1894

Deutsch Mór apostagi kereskedő pályázik a kigyósi fatelep bérletére. A képviselőtestület döntése értelmében három évre ki is veheti azt.⁵⁰ Elkészül a Sárközi Takarékpénztár új székháza a Szentháromság utcában.

1895

Az izraelita hitközség kéri az évi iskolasegély 500-ról 1000 forintra való emelését. A testület tagjai köztes megoldásként 800 forintot szavaznak meg.

1896

Spitzer József ecetgyárat alapít a Szentháromság utcában, amelyet később áttelepít. Az üzem 1944-ig működik.

1897

Neubauer Samu évi 95 forintért bérlí a várostól a kigyósi fatelepet. Kirshenbacher Alajosnak május 15-én meghosszabbítják a nagy iskolában levő bolt és lakás bérletét. Díjként 500 Ft/év összeget állapítanak meg.⁵¹

1898

Január elsején két község, Szakmár és Homokmégy hivatalosan is elváltak Kalocsától. A Raichl testvérek a sörház melletti földet évi 56ft haszonbérért vették ki. A képviselőtestület hat évre kötött velük szerződést. Özv. Stern Jakabné 100 forintot adományozott a szegények alapjának.⁵²

1899

Csődhullám tizedelte a kalocsai kereskedőket. Több évtizedes múlttal rendelkező üzletemberek mentek tönkre: Behr Lipót, Pirnitzer Gyula, Steiner Pál, Schwarcz Elemér. Az érsekuradalmi sör-

⁴⁸ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁴⁹ Ujvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest 1929. 446-447. p.

⁵⁰ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei V. 71. a.

⁵¹ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁵² BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

főzdet megvásárolták Raichl Péter, az üzem első vezetőjének utódai. Schiffer Márton bizottság kiküldését kérte az izraelita népiskolának járó községi segély megállapítására. A közgyűlés november 16-án kijelölte a bizottságot, majd az emelésre vonatkozó kérést nov. 25-én elutasították.

1900

A zsidó lakosság létszáma Kalocsán ebben az évben 973 fő volt. Ők a lakosság 5,9 %-át tették ki. Ez a legmagasabb létszám, melyet bármely forrás közöl az izraelita népesség számát illetően.⁵³

1901

Litmann Ármin megnyitotta a Kék csillaghoz címzett férfi és női divatáruházát.⁵⁴

1903

Az izraelita hitközség kérte, hogy temetőjük kerítésének felépítéséhez területet engedjen át a képviselőtestület, és járuljon hozzá a kerítés költségeihez. A testület megszavazta a hozzájárulást, és az előljárást költségvetési terv elkészítésére utasította.⁵⁵

1904

Salamon Mór kereskedő először árult Kalocsán fonográfot.

1905

Megkezdte működését a Spitzer testvérek Faárugyára a mai Damjanich utcában. A Chevra Cadisha évi 400 korona segélyt kért. A testület a kérést elutasította, mert a felekezeti egyesületek támogatását elvi okokból nem tartotta helyesnek.⁵⁶

1907

Raichl Konrád és Sándor engedélyt kaptak az „öreg szőlőkben” építeni.⁵⁷

1908

Plattner Antal gőzfürdő vállalatának segélyezését kérte, amit a képviselőtestület megszavazott.⁵⁸ Rosenthal Rudolf omnibusz járatot indított a Szent István utcától a vasútállomásig.

1909

Wolf Mór megalapította a Patent Wolf Bútorgyárat a Szent István utcában.

1910

Az izraelita hitközség hozzájárulást kért temetőjük kerítésének költségeihez. A képviselőtestület a falhoz nem járult hozzá, de a deszkakerítés javításához 150 koronával igen.⁵⁹ A zsidó lakosság létszáma a Yad Vashem Intézet kimutatásai szerint az utóbbi időben csökkent, tíz év alatt 973-ról 593 főre.⁶⁰ Az 1910. évi Sematizmus adatai szerint ugyanakkor ebben az esztendőben 725 zsidó polgár él Kalocsán.

⁵³ Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében Budapest 2001. 79. p.

⁵⁴ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In. Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 107. p.

⁵⁵ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei V. 71. a.

⁵⁶ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁵⁷ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁵⁸ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁵⁹ BKMÖL. Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁶⁰ Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében. Budapest 2001. 79. p.

1911

Ebben az esztendőben jelent meg a Kalocsa és Vidéke című lap első száma. A lap szerkesztője Hahn Béla kalocsai ügyvéd, a kalocsai izraelita hitközség világi elnöke volt. Az újság nem lett hosszú életű, három évig működött.⁶¹

1912

Január 2-án lerakták az új városháza alapkövét. Az alapító okirat igen részletes bemutatást ad a településről. Tartalmáról a január 2-án megjelenő Kalocsai Néplap tájékoztat. A város népességadatait az 1910-es népszámlálás alapján közlik. Eszerint Kalocsa lakossága 12 453 fő. Felekezeti megoszlása:

Római katolikus:	11 461
Görög katolikus:	15
Ortodox:	10
Protestáns	256
Izraelita:	751

Az ez évi Sematizmus ismét kevesebbet jelez, 725 főt. Az eltérés azonban nem számottevő. A lélekszám bizonyítja, hogy a domináns római katolikusok után a zsidó vallás követői képezik a település második legnagyobb vallási felekezetét.

Az alapító okirat felsorolja Kalocsa oktatási intézményeit is. Megemlíti, hogy működik egy izraelita népiskola 2 tanteremmel. Iskolaszéki elnök: dr. Schönwald József. A település 42 társasköre és egyesülete között megemlíti a Krajcáregyletet és a Chevra Cadishát is.

A városban négy pénzüintézet működik:

Kalocsai Takarékpénztár	vez. Id. Tarajossy Sándor dr.
Sárközi Takarékpénztár	vez. Gauzer János
Közgazdasági Bank	vez. Szántó Lajos dr.
Kereskedelmi és Gazd. Bank	vez. Gara Benő dr.

A felsorolt bankok közül kettőnek az élén zsidó származású vezetők álltak dr. Szántó Lajos és dr. Gara Benő személyében.⁶²

A képviselőtestület határozata értelmében a Spitzer testvérek a Vajas parton 145 négyszögöl területet bérelhetnek famegmunkálás céljaira. A jövő évi költségvetési javaslat szerint a város vezetése 2.000 korona helyett 2.500-at javasol az izraelita hitközség iskolájának támogatására.

1913

Emléktáblát helyeznek el a zsidó temető halottasházának a falán. Felül héber szöveg található, lejjebb a következő magyar nyelvű felirat:

„Örök időkre hirdesse e kő és tanúskodjék késő ivadéainknak, hogy e derék és buzgó férfiak Schiffer József a Szentegylet elnöke és Wolf Ignác alelnök egész odaadással fáradoztak egyeletünk felvirágoztatásán. Sokévi önzetlen és áldásos működésük maradandó emlékeket hagyott nekünk. Szentegyletünk tagjai ezért hervadhatatlan érdemeiket halás szívvel ily módon megörökítették.”⁶³

⁶¹ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 118. p.

⁶² Kalocsai Néplap 1912. január 2. 1-2. p.

⁶³ Izraelita temető halottasháza Kalocsa

1914

A képviselőtestület 2500-ról 3000 koronára emelte az izraelita hitközség támogatását, és iskolai kiadásokra rendkívüli segínyt biztosított. Megkezdődött az első világháború.

Véget ért a „boldog békeidők” korszaka, 4 nehéz esztendő köszöntött a magyarságra, s így az egyre jobban asszimilálódó zsidóságra is. Szabolcsi Miksa, a neológ zsidóság lapjában, az Egyenlőségben így ír erről augusztus 2-án.

„Magyar zsidó testvéreink, szükséges - e külön szólni hozzátok e hatalmas napokban? Összeforrunk, egybeolvadtunk szívvel - lélekkel nemzetünkkel. Test vagyunk az ő testéből, anynyira egyek, hogy arról külön szólni most: bántó és sértő volna.”⁶⁴

A hitközségi vezetők számára a világháború alkalmat kínált a zsidók hazafiságának bizonyítására. Az izraelita sajtó felszólította a híveket, hogy ajánlják fel életüket a hazáért. Ez meg is történt, hiszen a kimutatások szerint kb. tízezer fő volt a zsidó származású hősi halott, a 100%-os rokkantak közül pedig az izraeliták száma elérte a 23%-ot.⁶⁵ A háború elhúzódása azonban gyorsan lelohasztotta a kezdeti lelkesedést. A légkör elkomorodott, a halottakról szóló jelentések, a sebesültek számának gyors emelkedése, a hátszág egyre nagyobb ínsége kiábrándította a lakosságot a háborúból.

Az antiszemitizmus automatikusan kapott lábra, és öltött egyre nagyobb méreteket.

A Kalocsai Sematizmusok a következő létszámadatokat közlik a zsidó népesség alakulásáról 1910 és 1915 között:⁶⁶

Helység	1910	1911	1912	1913	1914	1915
Kalocsa	725	738	770	783	797	812
Alsó – Erek						
Bátya	60	60	25	25	25	24
D.benedek	17	17	7	7	7	7
Dusnok	268	44	38	268	268	268
Fajsz	61	89	84	28	26	26
Foktő	96	53	56	47	50	50
Halom						
Harta	34			34	34	34
Hillye						
Homokmégy						
Keserűtelek						
Kiscsertő						
Lak (Géder)	5	14	13	14	12	12
Miske	56	57	55	53	52	51
Ordas	9			9	9	9
Pataj	190	239	237	182	180	182
Szakmár						
Tetétlen						
Uszód	53	54	32	32	32	33

A táblázat legnagyobb érdekessége a dusnoki lakosság létszámának alakulása 1910 és 1913 között. A stabilnak mondható 268 fős népesség 1911-12-re kevesebb, mint ötödére csökken. 1913-

⁶⁴ Fejtő Ferenc: Magyarság, zsidóság. Budapest 2000. 168. p.

⁶⁵ Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 1938. 14. p.

⁶⁶ Kalocsai Sematizmusok 1910-1915. Főegyházmegyei Könyvtár Kalocsa

ban újra 268 fő Dusnok izraelita népességének a száma. A jelenségre magyarázatot nem találtam, elképzelhetőnek tartom, hogy az egyházmegyei évkönyvek ebben a két esztendőben hibásan közölték a dusnoki adatokat.

A háború esztendei a kalocsai lakosságot is egyre erőteljesebben sújtották. Leszerelték és hadi célokra elvitték a főszékesegyház, a jezsuita templom és a zárdatemplom harangjait. Elvitték a Raichl család tulajdonában levő sörfőzde rézüstjeit is. Szénszállítási nehézségek miatt néhány napig az áramszolgáltatást is szüneteltették. Egy 1918. december 23-án keltezett kép-viselőtestületi jegyzőkönyv tanúsága szerint Vámos Gyula, a villanygyár igazgatója jelzi, hogy a hajnali órákban rendszeresen áramszünet lesz.⁶⁷

1919

Megkezdte működését a Márer Paprikamalom, amelynek igazgatója Márer Ármin lett. A malom 1944-ig működött. Tulajdonosa, Márer Ármin szerepel a zsidó hitközség tagjai között az 1944-es listán is.

Március 28-án megalakult a Munkás-, Katona-és Földművestanács háromtagú direktórium, amely a tényleges hatalmat gyakorolta Kalocsán. Tagjai Csupó Imre, Nagy János és Doge Béla főhadnagy voltak. A városparancsnok Klein Ignác zsidó származású péklegény lett. Június 20-án az ellenforradalmi felkelés elérte Kalocsát. A városban fegyveres harcokra került sor. A felkelők Csupó Imrét, a direktórium tagját agyonlőtték. A vasútállomásnál 8 vöröskatona esett el. Szamuely különítménye leverte a felkelést és véres megtorlást alkalmazott. 16 embert felakasztottak, négyet főbelőttek.⁶⁸ A tanácsköztársaság leverése után a helyi újság, a Kalocsai Néplap egyre erőteljesebben antiszemita lett. 1919. október 10-i számában közölte azoknak az izraelitáknak a nevét, akik áttértek a katolikus vallásra.

Dr. Gara Benő
 Dr. Gara Benőné
 Gara Boriska
 Gara Edit
 Gara Kára
 Dr. Szekeres Gyula
 Dr. Szekeres Gyuláné
 Szekeres Blanka
 Grünwald Antal
 Grünwald Antalné
 Grünwald Imre
 Grünwald Kára
 Berkes István⁶⁹

Az 1867 és 1914 közötti időszak a kalocsai zsidóság legnyugodtabb, fejlődésre, gazdasági megerősödésre legalkalmasabb időszaka volt. Ebben az időben érte el a zsidó népesség a legnagyobb létszámát a városban. Gazdasági erejük népességükhöz viszonyítva is jelentős volt. A kereskedelemben, a bankszférában, jogi és egészségügyi területen egyértelműen domináns volt a jelenlétük. Zsinagógát, iskolát, civil egyesületeket tartottak fenn.

⁶⁷ BKMÖL Kalocsa város közgyűlési jegyzőkönyvei. V. 71. a.

⁶⁸ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In: Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 127-128. p.

⁶⁹ Kalocsai Néplap 1919. október 14.

V. Úton a vészkorszak felé

1920

Az izraelita lakosság városunkban megosztott volt a kommün idején. Voltak, akik örültek a tanácsköztársaságnak, s az események irányításában aktív szerepet vállaltak Ilyen volt pl. Klein Ignác városparancsnok. A módosabb zsidóknak viszont egyáltalán nem tetszettek az államosítások, hiszen nagy vagyonnal rendelkeztek, s ezért a forradalmi intézkedések érdekeikkel ellentétesek voltak. Éppolyan megosztottak voltak, mint bármely más nemzetiség vagy felekezet. Mégis néhány személy kommün alatti vezető szerepe volt az egyik oka az országosan – s így természetesen Kalocsán is – az egyre jobban feléledő antiszemitizmusnak. A zsidó, a kommunista és a liberális szavak szitokszóként kezdenek funkcionálni a horthysta Magyarországon, s városunkban is. Szeptember 6. Gyászmisét tart a forradalmi terror áldozataiért Dr. Várady Árpád kalocsai érsek.

Szeptember 7-én a katolikus és az izraelita temetőben rendeznek gyászszerartást. A katolikus ceremóniát az érsek, a zsidó megemlékezést Schwelb Mór rabbi végzi. Különböző források másképpen közlik a zsidó áldozatok számát. A Kalocsai Néplap egyik számában egy, másik számában két áldozatot említ. A rabbi gyászbeszédében Kálmán József fakereskedőt és Schwarcz Józsefet említi, mint a vörös diktatúra áldozatait. Az izraelita temetőben ugyanakkor Klein Lajos síremléke található meg, melynek felirata szerint a nevezett személy 1919. június 24-én hunyt el vértanúként. Ő is egyike volt a környékbeli felkelést követő megtorlás áldozatainak.

Szeptember 8. A Röckl Béla féle hajózási vállalat megnyitja a Kalocsa melletti Barákán hajóállomását.⁷⁰

Szeptember 22. Az Ébredő Magyarok Egyesülete közzéteszi fajvédő programját. Követeléseit 25 pontban összegzi. Nézeteik zöme erősen antiszemita. Az ÉME jelentős teret kap a kalocsai sajtóban egészen a világháborúig.

Szeptember 28. A nemzetgyűlés elfogadja az 1920. évi törvénycikket, amely a numerus clausus címet kapja. Kimondja, hogy a” tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak olyan egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi, s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók.” Kikötötte, hogy az egyes nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma nem haladhatja meg a nemzetiség összslakosságán belüli arányát.⁷¹

Október 9. A város egyik szervezete, a Katolikus Sajtóhölgybizottság beadványt intéz Kalocsa község képviselőtestületéhez, kérve, hogy, tiltsa be a zsidó és liberális újságok utcai árusítását. A lapokat meg is nevezik: Világ, Népszava, Az Est, Egyetértés, Az Újság, Egyenlőség, Pesti Hírlap, Pesti Napló, A Nap, Magyarország.⁷²

November 20. Az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi csoportja tiltakozik az ellen, Hogy a képviselőtestület a zsidóknak betelepedési engedélyt adjon. Véleményük szerint tiltakozásuk süket fülekre talál a városházán. Megemlítik Fischer Lajos nevét, aki azóta költözött Faddról Kalo-

⁷⁰ Kalocsai Néplap 1920. szeptember 8.

⁷¹ Gonda László: A zsidóság Magyarországon. Budapest 1992. 271. p.

⁷² Kalocsai Néplap 1920. október 9.

csára, mióta az egyesület kifejezte nemtetszését⁷³ Valószínűleg ebben az évben avatják fel a zsidó temetőben azt a márványtáblát, amely az I. világháborúban hősi halált halt zsidó katonák neveit tartalmazza. Az emlékmű elhelyezésének pontos dátuma nem ismert, dátumot nem véstek fel rá. A hősi halottak névsora a következő:

Szücs Dezső fhdgy.
 Dr. Szántó István fhdgy.
 Bauer Izidor
 Diamant Jenő
 Feuermann József
 Fischer Ármin
 Fischer Vilmos
 Hahn Miksa
 Hecht István
 Hofmann Jenő
 Klein Fülöp
 Klauber Imre
 Kovács Bernát
 Neubauer Hugó
 Rockenstein József
 Szemes Zoltán
 Salamon Béla
 Schwarcz József Bátya
 Trenscher Lajos
 Weisz József Foktó
 [?] József Miske

A tábla méltatlan körülmények között van, teljesen a földre süppedt, ezért az utolsó név már nem olvasható. A névsor alatt a következő felirat található:

„Vésd szívedbe hitközségünk és kerülete fiainak nevét,
 kik a világháborúban hazájukért életüket áldozták. „

1921

A belügyminiszter engedélyezte Kalocsa rendezett tanácsú várossá alakulását. Szeptember 28-án összeült a 120 tagú képviselőtestület, amelyből 60 tagot választottak, 60 tag pedig virilistaként, azaz legnagyobb adófizetőként került be. A polgármester Antalfy Sándor, a főügyész Jagicza Antal lett. Ebben az évben helyezték el az izraelita temető ravatalozójának falán a temető pontos térképét. A helyszínrajz a mai napig megtekinthető.⁷⁴

Március 12. Dr. Vámos Gyula ügyvéd, a Közgazdasági Bank vezérigazgatója a helyi zsidóság egyik vezetője 3000 koronát adományozott a gazdasági népiskola felszerelésére. A közoktatási miniszter köszönetét fejezte ki ezért.⁷⁵

Március 19. Az izraelita hitközség tisztújítást tartott. Ismét dr. Steiner Józsefet választották meg hitközségi elnöknek. A vezető személyén túl 24 hitközségi és 7 iskolaszéki tagot is választottak.⁷⁶

⁷³ Kalocsai Néplap 1920. november 20.

⁷⁴ Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében. Budapest 2001. 83. p.

⁷⁵ Kalocsai Néplap 1921. március 12.

⁷⁶ Kalocsai Néplap 1921. március 19.

Április 16. Ítélet született Klein Ignác volt kommunista városparancsnok ügyében. Klein zsidó származású, de római katolikus vallású ember volt. A bíróság a kommün alatti tevékenységéért 10 év fegyházbüntetésre ítélte.⁷⁷

1922

Augusztus 26. Neuwirth Jenő kereskedő kötött-szövött áruk kereskedésével kezdett foglalkozni. Ezeket az árukat, főleg harisnyákat és trikókat, a jövőben maga akarja előállítani, ezekhez gépeket, berendezéseket szerzett. A telepet a Tomori út 256. sz. alatt akarja berendezni, s ehhez iparengedélyt kért.⁷⁸

Október 28. Freund Antal és Fülöp a polgári fiúiskola Ifjúsági Segítő Egyesület javára 2000 koronát adományoznak.⁷⁹

1923

Meghalt Kalocsán Várady Lipót Árpád érsek. Utóda előbb adminisztrátorként (1923-25) később érsekként gr. Zichy Gyula lett.(1925-1942). Zichy érsek a zsidótörvények idején igen sokat tett a konvertiták, az átkeresztelkedettek érdekében.

1924

Az izraelita hitközség egyik egyesülete a Krajcár Egylet volt. Április 25-én magas színvonalú előadást tartottak a város lakosságának. A programban színdarab, szavalat, ének bohózat szerepelt. Az előadást Süss Manóné és Sebők Mihály szervezték. A helyi sajtó elismerően szólt a rendezvényről.⁸⁰

1925

1906 és 1926 között a következőképpen alakult az izraelita tanulók száma a Jézus-társasági Érseki Főgimnáziumban:⁸¹

1906	507/150	1916	494/19
1907	526/18	1917	521/18
1908	540/20	1918	526/17
1909	508/18	1919	312/23
1910	497/23	1920	312/23
1911	499/19	1921	368/18
1912	486/16	1922	325/14
1913	482/16	1923	381/17
1914	491/11	1924	420/17
1915	497/19	1925	n. a

Ezek az adatok is bizonyítják, hogy a zsidó lakosság létszáma Kalocsán ezekben az években stagnál. A környező községekből, elsősorban Duskokról, Fajszról, Miskéről azonban egyre nagyobb az elvándorlás.

1926

Február 27. Meghalt Steiner József a zsidó hitközség elnöke, aki fél évszázadon keresztül folytatótt orvosi tevékenységet a városban. A képviselőtestület febr. 27-én emlékezett meg róla.⁸²

Április 14. A Kalocsai Néplap közölte olvasóival, hogy miniszteri elismerést kapott báró Weisz Alfonz csepeli gyártulajdonos, aki a kalocsai önálló gazdasági népiskola részére 2.950.000 Korona értékű gazdasági felszerelést adományozott.

Július 10. Dr. Vámos Gyula bankigazgató cége 1,8 milliárd koronáért megvette a kalocsai villanygyár részvényeinek többségét.

⁷⁷ Kalocsai Néplap 1921. április 16.

⁷⁸ Kalocsai Néplap 1922. augusztus 26.

⁷⁹ Kalocsai Néplap 1922. október 28.

⁸⁰ Kalocsai Néplap 1924. április 25.

⁸¹ A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Értesítői 1906-1926. Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa

⁸² Kalocsai Néplap 1926. február 27.

1927

Freund Lipót építő-és tüzelőanyag telepén megkezdte működését a Duna-vidéki Szappangyár. Az Ébredő Magyarok Egyesületének kalocsai főcsoportja nov. 20-án tiltakozó nagygyűlést tartott a numerus clausus törvényének tervbe vett eltörlésével szemben. Vezetőjük, dr. Száva István tájékoztatta dr. Zichy Gyula kalocsai érseket is az eseményről. A főpásztornak írt levelében kifejtette, hogy ragaszkodnak a numerus clausushoz, sőt annak a középiskolákra való kiterjesztését is kívánják. Zichy érsek kézzel írt reflektálása szerint Száva ügyvéd véleményével egyetértett.⁸³

1928

A numerus clausus ártott Magyarországnak. Százával kényszerültek a zsidó fiatalok külföldre, és sokan ott is csináltak karriert. Ezért 1928-ban a törvény antiszemita passzusát hatályon kívül helyezték. A továbbiakban a szülők foglalkozása válik szemponttá, nem a nemzetiség és a vallás. 1938-ig újabb zsidóellenes törvényt nem fogadott el a magyar országgyűlés.⁸⁴

Ez az utolsó esztendő, amikor Kalocsa közgyűlése még 120 tagú. Hatvan fő virilista, azaz a legtöbb adót fizető polgára a városnak. Névsorukat a Kalocsai Néplap minden évben közli. 1928-ban a virilisták hatvanfős csoportján belül a nevek alapján valószínűsítve 22 fő volt a zsidó származásúak száma. Ez az adat néhány fővel bármely irányban eltérhet, hiszen a nevek alapján igen nehéz azonosítani a hitközséghez tartozókat ill. a kikeresztelkedetteket. Gyakoriak voltak a névmagyarosítások is. Mindenesetre ez a létszám sokkal magasabb, mint az összlakosságon belüli arányuk.

1929

Március 2. Az izraelita hitközség kérvényt terjesztett a tanács elé az iskolája által élvezett városi hozzájárulás felemelése tárgyában. A hitközség eddig 800 pengő segélyben részesült. A testület határozatilag ezt az összeget 1200 pengőre emelte fel, de csak 1930-ban fogja folyósítani.⁸⁵

Az 1929. évi 30. törvény alapján Kalocsa rendezett tanácsú városból megyei város lett. Az eddigi 120 tagú képviselőtestület 72 tagúra csökkent, amelyből 36 képviselő a virilista alapján, 36 pedig választással került a testületbe.

December 12-én megalakították az új bizottságokat. Szép számban kerültek be zsidók is.

Jogügyi Bizottság: Dr. Szekeres Gyula, Dr. Vámos Antal

Közigazgatási Bizottság: Dr. Szekeres Gyula

Pénzügyi és Gazdasági Bizottság: Dr. Gara Benő, Dr. Szekeres Gyula, Dr. Vámos Gyula

Építési Bizottság: Schwarcz Aladár

1930

A Kalocsai Főegyházmegye évkönyvei (Sematizmusok) a következő adatokat tartalmazzák a zsidó népesség létszámára vonatkozóan 1910 és 1942 között:⁸⁶

Helység	1910	1925	1927	1929	1932	1936	1942
Kalocsa	725	819	825	825	452	487	492
Alsó – Erek	-	-	-	-	-	-	-
Bátya	60	12	14	12	15	15	14
D.benedek	17	7	7	5	4	4	4
Dusnok	268	20	26	23	27	45	34
Fajsz	61	29	34	33	32	33	36
Foktő	96	48	46	45	38	37	26
Halom	-	-	-	-	-	-	-
Harta	34	.	20	20	22	15	1
Hillye	-	-	3	-	3	-	4
Homokméggy	-	9	7	7	6	4	4

⁸³ KFL. Politica - zsidótörvény. I. 1. a.

⁸⁴ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 216. p.

⁸⁵ Kalocsai Néplap 1929. március 2.

⁸⁶ Kalocsai Sematizmusok. 1910-1942. Főszékesegyházi Könyvtár Kalocsa

Keserútelek	-	-	-	-	-	-	-
Kiscsertő / Öregcsertő	-	-	3	3	2	2	7
Lak (Géder)	15	8	10	8	7	8	9
Miske	56	24	28	22	19	19	9
Ordas	9	-	5	5	5	8	-
Pataj	190	212	180	180	140	60	67
Szalmár	-	3	-	-	-	-	-
Tetétlen	-	-	-	-	-	-	-
Uszód	53	33	30	20	28	26	20

Az adatokból egyértelműen kiolvasható, hogy az izraelita felekezethez tartozó kalocsai polgárok száma a világháború utáni másfél évtizedben még nem csökken, inkább nagyon enyhe növekedést mutat. Minden bizonnyal a környező községekből folyik a bevándorlás, hiszen azokban egyértelműen alacsonyabb az izraeliták létszáma. Különösen szembetűnő a negatív változás Dusnok község esetében. Kalocsa zsidó lakossága csak az 1930-as évek elejétől mutat radikálisan csökkenő tendenciát. Ennek egyértelműen a világgazdasági válságban kell keresnünk az okát. A kalocsai polgármesteri iratanyag jelentős részét az iparendedélyek visszaadása iránti kérelmek, s az arról szóló döntések teszik ki. Ezek az iratok már nem jelzik a folyamodók vallási vagy nemzetiségi hovatartozását, de a nevekből arra következtethetünk, hogy a kereskedésüket, műhelyüket bezárók többségében zsidók.

Ezt a következtetést támasztja alá a jezsuita gimnázium izraelita tanulói létszámának alakulása is.⁸⁷

1926	465/15	1936	355/9
1927	446/13	1937	392/11
1928	412/14	1938	362/11
1929	392/11	1939	346/10
1930	437/13	1940	351/7
1931	428/10	1941	390/9
1932	405/10	1942	406/8
1933	375/9	1943	430/0
1934	337/8	1944	0
1935	328/9		

A zsidó tanulók számának csökkenése arányban áll a zsidó lakosság létszámának radikális fogyásával a világgazdasági válság esztendeiben.

1931

A Kalocsai Izraelita Hitközség kérvényezte a Víg utca (ma Sörös Imre) 10. sz. alatti épületük lebontását, valamint ugyanazon helyre háromlakásos, összesen hat szoba és a hozzá tartozó mellékhelyiségek felépítését. A kérvény mellé tervrajzot is mellékeltek, melyet Röck Károly építési vállalkozó készített. Az engedélyezési díj 36 pengő, az eljárási díj 19 pengő volt. Az építési engedélyt a hitközség 1931. május 16-án kapta meg.⁸⁸ A polgármester engedélyezte, hogy a hitközség Kalocsán a Víg utca 20. sz. alatt rituális baromfi vágóhelyet létesítsen. Ezzel egy időben a Víg utca 18. sz. alatti régi vágóhelyet lebontani kötelesek.⁸⁹

A városban 17 fő kérvényezte, hogy iparendedélyét vonják be. Közöttük kereskedők és iparosok, zsidók és más vallásúak egyaránt voltak.

Az izraelita népiskola megszűnt nyilvános iskola lenni, mert tanulói létszáma 30 fő alá süllyedt. A hitközség felekezeti magániskolát indított, de ehhez a város nem adott támogatást.⁹⁰

⁸⁷ A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Értesítői. 1926-1944. Főegyházmegyei Könyvtár Kalocsa

⁸⁸ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 1848./1931.

⁸⁹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 2568./1931.

⁹⁰ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 4141./1931.

A gazdasági válság tovább gyűrűzött Kalocsán. Ebben az évben 14 fő kérvényezte iparendélyének visszavonását. Ugyanekkor mindössze négy új engedélyt adtak ki.⁹¹

A városháza épületében lévő üzlethelyiségek bérlő is kérték a képviselőtestületet, hogy bérleti díjaikat mérsékelje, mert egyébként bérletüket felmondják. Képviselők 10%-os mérséklést szavaztak meg.⁹²

1933

Az izraelita hitközség kérte, hogy a templomuk tatarozási munkáihoz szükséges állványozáshoz, ill. törmelék lerakásához engedélyt kapjon. A képviselőtestület június 15-én pozitív választ adott.⁹³

A városban 15 iparendélyt adtak vissza, de 17 fő már új vállalkozást indított.

1934

A városi képviselőtestület 1934. augusztus 16-án tartott rendkívüli ülésén határozatot hozott arról, hogy az izraelita hitközség által fenntartott elemi iskola 1935-től évi 400 pengő segélyt kap. Indoklás: Az intézmény 1932. december 4-től újra nyilvános lett.⁹⁴

1935

A Kalocsai Kereskedők Egyesülete január 13-án tartotta évi rendes közgyűlését, amelyen a tagok nagy számban vettek részt.

Elnök lett: Sebők Mihály

Aelnökök: Kertész Sándor, Schwarcz Aladár

Ügyész: Dr. Lázár Miklós

Titkár: Schwarcz Miklós

Jegyző: Haas István

Könyvtáros: Orbán Gyula

Háznagy: Révész Jenő

Mit mutatnak ezek a nevek és tisztségek? A felsorolt 8 vezető tisztségviselőből 7 fő egészen biztosan az izraelita hitközség tagja. Szerepelnek 1944-ben a zsidó kereskedők listáján, ill. a hitközségi névsorban is. Orbán Gyula nevével sem a kikeresztelkedettek, sem a hitközségi tagok, sem az áldozatok listáján nem találkoztam. Ő minden bizonnyal nem izraelita. A másik érdekesség a tisztségek nevéből fakad. Arra gondolok, hogy a Kalocsai Kereskedők Egyesületének pl. könyvtárosa is van. Mindez arra utal, s kutatásaim is ezt erősítik, hogy Kalocsa kulturális élete igen gazdag és mozgalmas volt a két világháború között. Több könyvtár működött, rendszeresek voltak a színházi előadások. Az izraelita Krajcár Egylet műsoros estjeiről, báli multságairól is rendszeresen beszámolt a helyi sajtó. Ezeken a rendezvényeken részt vettek a város vezető tisztségviselői is. A kalocsai zsidóság ekkor még elismert és tekintélyes részét alkotja a helyi társasági életnek és szellemi elitnek.⁹⁵

⁹¹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

⁹² BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 795./1932.

⁹³ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 2981./ 1933.

⁹⁴ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 4206./1934.

⁹⁵ Kalocsai Újság 1935. január 5.

VI. A megbélyegzés

1938

Január 11-én Vitéz dr. Endre Lászlót 301 szavazattal 159 ellenében Pest vármegye alispánjává választották. Endre 1944-ben államtitkári rangban a zsidóüldözések legfőbb szervezője lesz.

Darányi Kálmán miniszterelnök 1938. április 5-én az országgyűlés elé terjesztette az első zsidótörvényt. A tervezet még vallási alapon diszkriminál. Kimondta, hogy a zsidóság arányát 20%-ra kell korlátozni az értelmiségi pályákon, továbbá a 10 személynél többet foglalkoztató pénzügyi, kereskedelmi és ipari vállalkozásoknál. A kamarák tagjai között sem lehetett több 20%-nál a zsidó vallásúak aránya. Kivételt csak néhány esetben tettek:

1. A hadirokkantak, a hősi halottak özvegyei és árvái esetén.
2. Azoknál, akik 1919. aug. elseje előtt áttértek a keresztény hitre.
3. A kikeresztelkedettek leszármazottainál.

Az 1938. évi XV. törvénycikket már Darányi utóda, Imrédy Béla fogadtatta el a parlamenttel. Az ellenzék soraiból többen tiltakoztak (Vázsonyi János, Kéthly Anna, Peyer Károly), de ellenvéleményüket nem vették figyelembe. Hatvan író, tudós, publicista írta alá a felhívást, amelyben felszólították a képviselőket, hogy ne fogadjanak el ilyen igazságtalan tervezetet. Az aláírók között az alábbi neveket találjuk: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, gróf Apponyi György stb. Babits külön tanulmányban tiltakozott, melynek a Tömeg és nemzet címet adta. „Hogyan állunk meg, ha egyszer a lejtőn elindultunk”- teszi fel a kérdést.⁹⁶ A szabadjára engedett antiszemita propaganda azonban megtette hatását a magyar társadalomban. A történelmi egyházak sem utasították el a törvényjavaslatot. Azzal védekeztek, hogy ezzel a lépéssel kifogják a szelet a szélsőjobb vitorláiból. A törvényt megszavazták, és május 29-én kihírdették. 1938. június 28-án lépett hatályba. A vézskorszak megkezdődött. A zsidóellenes lépések Kalocsán is elkezdődtek.

Május 28-án a Kalocsai Takarékpénztár éléről távozott a két igazgató: dr. Vámos Gyula és dr. Szekeres Gyula. Részvényeiket a Bajai takarékpénztárnak adták el.⁹⁷

Június 11-én a helyi újság, a Kalocsai Néplap visszatért dr. Vámos és dr. Szekeres lemondására. Két lehetőséget tárt olvasói elé: A volt bankvezetők törvénytelenül magas kamatot számoltak el, ezzel csalást követtek el, vagy mindketten a zsidótörvény áldozatai, ezért kellett lemondaniuk. Hozzá tartozik az ügyhöz, hogy a fent említett személyek kikeresztelkedettek, azaz konvertiták voltak. A cikk írója felszólította az érintetteket, ha ártatlanok, akkor indítsanak pert, ha bűnözők „és mentegetőzéssel és mások megvádolásával akarják az eddigi reputációjukat megtartani, akkor jegyezzék meg, hogy a próféták éles vaskalamárisát ragadjuk meg, és a próféták téntájába mártva írjuk meg savonarolai ítéletünket felvett és vallott kereszténységükről, melyet borzalmas farizeizmussal mutogatva meghazudtoltak, s asszimilált magyarságukról, melyet gyilkos álnoksággal lábbal tiportak.”⁹⁸ (Érdemes a stílust tanulmányozni. Ez a fajta túlfűtött magyarkodás és vallásosság jellemezte ezt a lapot, de sok másikat is a két világháború között.)

⁹⁶ Fejtő Ferenc: Magyarság, zsidóság. Budapest 2000. 220-221. p.

⁹⁷ Kalocsai Néplap 1938. május 28.

⁹⁸ Kalocsai Néplap 1938. június 11.

A Kalocsai Néplap azért támadta ilyen élesen a két bankvezetőt, mert a Kalocsai Takarékpénztárt a rivális Egyházmegyei Takarékpénztár szerette volna megszerezni, de ezt a szándékot megghiúsította dr. Vámos Gyula és dr. Szekeres Gyula gyors akciója.

Június elején Vámos Gyula bankigazgató, a villanygyár tulajdonosa, képviselőtestületi tag, Kalocsa tekintélyes polgára a zsidótörvény hatására lemond a Rokkantelep felügyelő bizottságának tagságáról is.

1939

Az első zsidótörvényt hamarosan követte a második. A szélsőjobb nem elégedett meg, újabb megszorításokat követelt. A magyar kormány is úgy érezte, hogy az első bécsi döntést, azaz a Felvidék visszacsatolását valamilyen módon ellentételezni kell a németeknek. Antiszemita tüntetések is kezdődtek a törvény parlamenti vitája idején, amelyek a képviselők szavazására kívántak nyomást gyakorolni.

A törvénytervezetet Antal István államtitkár készítette, a bevezetőt és a törvény indoklását Teleki, az akkori vallás-és közoktatási miniszter jegyezte. A tervezetet „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” címmel 1938. december 23-án terjesztette a parlament elé Tasnádi Nagy András igazságügy-miniszter. A zsidó közösség és keresztény jóakaróik hevesen ellenezték és bírálták a tervezetet. A három nagy zsidó felekezet: az ortodox, a neológ és a statusquo 1939. január 12-én közös felhívást bocsátott ki, melyben aláhúzták, hogy a törvénytervezet megsérti a magyar alkotmányt. Tiltakozásukat támogatták a szociáldemokraták, és a kisgazdák egy része. A felsőházban is segítséget nyújtottak néhányan. Így például gróf Károlyi Gyula, Prónay György és az egykori miniszterelnök, gróf Bethlen István is.⁹⁹

A keresztény egyházak vezetői azonban nem ellenezték határozottan. Néhányan próbáltak módosításokat elérni elsősorban a kikeresztelkedettek érdekében. Glattfelder Gyula csanádi püspök 1939. február 21-én levelet írt gróf Zichy Gyula kalocsai érseknek, melyben kérte, hogy a törvényjavaslat tárgyalásán feltétlenül jelenjen meg a felsőházban. Olyan módosításokat fognak ott előterjeszteni, amelyek legalább a „megkereszteltekkel szembeni igazságtalanságot alkalmasak lesznek kiküszöbölni.” Zichy érsek nevében Mosonyi Dénes válaszolt, amelyben közli, hogy az érsek úr Rómában tartózkodik, ezért a felsőházi ülésen nem vehet részt.¹⁰⁰

A katolikus egyház vezetői közül néhányan segíteni próbáltak főleg a kikeresztelkedett zsidókon, a konvertitákon. A második zsidótörvényt azonban megszavazták. Pontosán egy évvel az első után, május 5-én lépett hatályba.

A második zsidótörvény már sokkal szigorúbb feltételeket teremtett az izraeliták számára. Leginkább abban különbözik az elsőtől, hogy nem felekezeti, hanem egyértelműen faji alapon áll. Az 1. §. pontosan meghatározza, hogy ki tekintendő zsidónak.” A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga, vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja, vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt, úgyszintén felsoroltaknak a jelen törvény után született ivadékait.”¹⁰¹

Az első törvényhez képest a zsidók arányát 20-ról 6%-ra változtatták. Zsidó nem lehet állami alkalmazott, nem szerezhethet honosságot. A belügyminiszter visszavonhatja magyar állampolgárságukat is, ha azt 1914 után szerezték.¹⁰² A törvény megtiltotta, hogy a zsidók állami tisztséget viseljenek, előírta, hogy a bírói és ügyészi karból 1940. jan. 1-ig nyugállományba kell küldeni mind-egyikőjüket. 1943-ig pedig el kell bocsátani a zsidónak minősülő tanárokat, tanítókat és közjegyzőket. Nem lehettek rendezők, színházigazgatók, nem vehettek ill., adhattak el engedély nélkül földet sem.

⁹⁹ R. Braham: A magyar holocaust I-II. Budapest 1981. 126- 129. p.

¹⁰⁰ KFL. Politica-zsidótörvény. I. a.

¹⁰¹ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 218-220. p.

¹⁰² Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 218-220. p.

A második zsidótörvény nagy csapást mért a magyarországi és a visszacsatolt területek zsidóságára. A konzervatív politikusok és az egyházak vezetői azt hitték, hogy ezzel maximálisan eleget tettek a szélsőséges pártok követeléseinek, s végérvényesen lezárták a zsidókérdést. Ez azonban most sem így történt. Évről-évre, hónapról hónapra mindig kiadtak egy-egy rendelkezést, amely egyre lehetetlenebbé tette több százezer magyar ember életét, fokozta kirekesztettségét, s alázza meg emberi mivoltában.

Március 11-én kihirdették a honvédelemről szóló II. törvénycíkket. Ez még nem irányult kifejezetten a zsidók ellen, nem fogadták el ekkor még a II. zsidótörvényt sem. A munkaszolgálat alapját azonban ennek a törvénynek a 230. cikkelye alapozta meg. Ez leszögezte, hogy minden olyan magyar állampolgár, aki 21. életévét elérte, és katonai szolgálatra tartósan alkalmatlannak minősítették, kötelezhető arra, hogy közérdekű munkaszolgálatot teljesítsen egy-egy alkalommal három hónapot meg nem haladó időtartamban, különleges munkatáborban. A munkaszolgálat általános elveit és megszervezésének részleteit a minisztertanács 5070/1939 M. E. sz. rendelete tartalmazta. A munkaszolgálatról szóló törvény 1939. július 1-i hatállyal lépett életbe. Legelőször az 1916-ban születetteket, tehát az akkor 23 éves korosztályt hívták be.

Az 1939-es magyarországi események érintették a kalocsai zsidóságot is. Létszámuk ebben az évben 400 és 500 fő körül volt a városban. Már az első zsidótörvény hatására 1938-ban történtek lemondások, átrendeződések. Kalocsa érseki székhely, viszonylag kevés azok száma, akik nem a katolikus vallást követik. Vannak olyan zsidó nemzetiségű személyek, akik kikeresztelkedtek, ők az ún. konvertiták. Az átkeresztelkedési kérelmek száma ebben az esztendőben még nem jellemző, nyomait a Főegyházmegyei Levéltár anyagában nem találtam. Ez a tendencia csak a következő évben indul. Kalocsán és környékén azonban akkor sem nem tömegesen. Kalocsához ezer szállal kötődik a Szent Kereszt Egyesület. A Magyar Katolikus Lexikon a következőket írja róla: „A zsidótörvények által érintett katolikusok védelmére alakult.

Létszáma:	1939	114 fő
	1941	1948 fő
	1942	7301 fő

Anyagi alapját gyűjtés és a gazdag zsidók, így pl. Weisz Manfréd adományai szolgáltatták. Kapcsolatban álltak a bárónő Weisz Edit vezette Izraelita Pártfogó Irodával is. A püspökök támogatását is sikerült megnyerni, így helyi csoportjaik jöttek létre Szegeden, Győrött, Pécsen, Nagykanizsán, Nagyváradon, Kassán és Szombathelyen. Sokoldalú tevékenységet kívántak adni, jogi tanácsadást, anyagi segílyt, zsidó munkaszolgálatosok segítségét. Zichy Gyula kalocsai érsek (1925-43) magáévá tette az egyesület célkitűzéseit, de a növekvő nehézségekkel és közönnyel nem tudott szembeszállni. A püspöki kar és az egész magyar klérus együttes fellépésére lett volna szükség. Gusztáv Béla az egyesület lelkészeként 1944. december 10. körül eltűnt, a kortársak szerint foglyok ellátása közben vértanú lett. Ervin Gábort 1944. dec. 6-án a nyilasok elhurcolták.”¹⁰³

A Szent Kereszt Egyesület tehát közvetlenül nem kapcsolódik Kalocsához. Az összekötő kapcsot gr. Zichy Gyula kalocsai érsek személye jelenti, akinek vezetésével jött létre egy bizottság, amely próbálta segíteni a katolikus hitre áttért személyeket. Ez a testület nem kizárólag kalocsai illetőségű zsidók ügyeivel foglalkozott, de ide érkezett minden levél, kérvény, amelyet a kétségbeesett, állásuktól megfosztott emberek a kalocsai érseknek írtak. A levelezést, Mosonyi Dénes kanonok folytatta rendkívül intenzíven. Ezekben az években ő volt a gyengélkedő, beteges főpásztor segítője, minden ügyének szinte teljes jogú intézője. A bizottság és a Szent Kereszt Egyesület állandó kapcsolatban voltak egymással. Egyáltalán nem foglalkoztak azoknak az izraelitáknak a segítségével, akik a zsidó vallás hitelveit vallották, tehát nem tértek át. Mégis fontos beszélni tevékenységükről, mert ők – ha szerény eredményeket is értek el – legalább segíteni próbáltak embertársaikon. Ezért az 1939-től 1944-ig tartó időszakban rendszeresen beillesztem a kalocsai események menetébe azokat a törekvéseket és kísérleteket, amelyeket Zichy érsek, Mosonyi Dénes, és a pesti segítőik tettek a konvertiták segítése érdekében.

¹⁰³ Magyar Katolikus Lexikon. Budapest 2003. 405. p.

Július 24. A kaszinó közgyűlése 37: 6 arányban törli soraiból a nem teljes jogú állampolgárokat, a zsidókat.

Szeptember 9. Grosszmann László zsidó kereskedő panaszt tesz a kizárás ellen.

Szeptember 4. A polgármester jelzi Kalocsa megyei város igazoló választmányának, hogy tudomása szerint 16 virilis képviselő tarozik a 2. zsidótörvény hatálya alá. Ők a következők:

Rendes virilis tagok:	Dr. Bruckner Mihály	ügyvéd
	Dr. Szekeres Gyula	ügyvéd
	Dr. Vámos Gyula	ügyvéd
	Dr. Fazekas Lipót	ügyvéd
	Dr. Lázár Miklós	ügyvéd
	Mitzger Ernő	kereskedő
	Dr. Flesch Ignác	orvos
	Dr. Vámos Antal	ügyvéd
	Grosszmann József	kereskedő
	Dr. Hahn Sándor	ügyvéd
Virilis jogon póttagok:	Dr. Vértés Izsó	ügyvéd
	Süss Manó	kereskedő
	Elkán Samu	kereskedő
	Wolf Mórné	kereskedő
	Fischl Géza	kereskedő
	Szemes Simon	–

Ők voltak Kalocsán a legnagyobb vagyonnal rendelkező zsidó származású, vagy vallású személyek. Nekik szeptember 4-ig jelenteniük kellett, hogy mentesek-e a második zsidótörvény hatálya alól. A tizenhat főből tizenketten jeleztek vissza, négyen (Grosszmann József, Fischl Géza, dr. Szekeres Gyula és dr. Bruckner Mihály) nem. A reagáló 12 fő közül a következők gondolják magukat mentesnek, s ezt iratokkal is bizonyítják: Dr. Vámos Gyula 6 oldalas levélben, igazi ügyvédhez méltón bizonyítja, hogy nem érintett. Mindezt 22 melléklettel támasztja alá. Valószínűleg előre készült a dologra, hiszen 8 nap alatt igen nehéz lett volna ennyi bizonyítékot megszereznie. Dr. Lázár Vilmos és dr. Flesch Ignác harctéri kitüntetéseikre hivatkozva tartják magukat mentesnek. Dr. Vámos Antal 1919-es érdemei miatt gondolja úgy, hogy rá nem vonatkozik a törvény hatálya. Dr. Vértés Izsó mentesnek ítéli magát, de ezt ilyen rövid idő alatt iratokkal igazolni nem tudja. Süss Manó a kömmün alatti ellenforradalmi érdemeire hivatkozik. Szemes Simon közli, hogy hosszú ideje református vallású, de ha most zsidónak minősítik, akkor nem tehet ellene semmit. Az igazoló választmány három ember mentességét fogadta el. Továbbra is a képviselőtestület tagja maradt dr. Vámos Gyula, dr. Lázár Miklós és dr. Flesch Ignác. A többiek nevét törölték a képviselőtestületi névsorból.¹⁰⁴

Október 3. A hercegprímás ismerteti Kornfeld Móric báró beadványát, amelyben a püspöki kar figyelmét felhívja a katolikus hitre tért zsidókra, akik a zsidótörvény értelmében a zsidóknál is rosszabb helyzetbe kerültek. Róluk senki sem gondoskodik. „... Bizottságot kell létrehozni, ennek vezetését a kalocsai érsek vállalná... Az intézkedések végrehajtására, az adminisztratív munkák vezetésére a Szent Kereszt Egyesület kínálkozik, melynek elnöke dr. Almássy József közp. szem. vicerektor.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 567/1942.

¹⁰⁵ KFL. Politica - zsidótörvény. I. i. a.

Október 4. Az alispán utasítja a polgármestert, hogy részletes kimutatást adjon a városban található zsidó birtokokról és azok jövedelméről.¹⁰⁶

November 6. Báró Kornfeld Móric felsőházi tag levelet ír Mosonyi Dénes kanonok úrnak, amelyben az érsektől találkozási lehetőséget kér.¹⁰⁷

November 10. Mosonyi kanonok tájékoztatja a bárót, hogy Zichy érsek szívesen látja őt Kalocsán.

November 28. A polgármester jelentése szerint a következő zsidó birtokok találhatóak Kalocsa városában:

1 Özv. Dr. Schöffner Józsefné Schöffner Miklós		1357 négyszögöl	
2. Dr. Hahn Béla	5 k. hold	808	''
3. Dr. Vámos Gyula		1021	''
4. Dr. Vámos Antal		1274	''
5. Deutsch Béla és neje		659	''
6. Rosenthál Manó	1 k. hold	967	''
7. Berkovits Gyula	1 k. hold	358	''
8. Dr. Kálmán Sándor	12 k. hold	97	''
9. Dr. Bruckner Mihályné	2 k. hold	1548	''
10. Grosszmann Imre	4 k. hold	60	''
11. Rosenthál Rudolfné Rosenthál Lajos Rosenthál György Rosenthál Zoltán		364	''
12. Merkler Ármin		364	''
13. Kálmán Ödön	2 k. hold	1581	''
14. Grosszmann László	4 k. hold	61	''
15. Dr. Lázár Miklósné		1232	''
16. Grosszmann József	5 k. hold	441	''
17. Dr. Fazekas Lipót		211	''

A felsorolt listából kitűnik, hogy a kalocsai zsidók kezén nagyon kevés föld volt. Zömmel ügyvédek, orvosok, kereskedők voltak, nem földbirtokból éltek. Ezek a területek is túlnyomórészt gyümölcsösök vagy ipari területek voltak¹⁰⁸

December 25. Zichy Gyula érsek karácsonyi beszédet mondott a kalocsai főszékesegyházban a konvertiták segítése érdekében.

December 29. Révay Tibor, a Manréza igazgatója Mosonyi Dénes figyelmébe ajánlja Keresztes Ferenc konvertita nagykereskedőt, aki hajlandó gyűjtést folytatni, illetve nagyobb összeget folyósítani.¹⁰⁹ Ugyanezen a napon Mosonyi prelátus elküldi az összes kérvényt dr. Cavallier Józsefnek, az Országos Szociálpolitikai Intézet vezetőjének, a bizottság titkárának. Zichy érsek karácsonyi szózata után szinte azonnal rengeteg levél érkezett az érsek úrhoz. Ezeket a prelátus minden esetben továbbküldte Budapestre. Ugyanakkor a kérvényezőknek is válaszolt.

¹⁰⁶ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

¹⁰⁷ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹⁰⁸ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 1944. nov.28.

¹⁰⁹ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

1940

Január 11. Dr. Cavallier József válaszol Mosonyi prelátus levelére. Néhány kérvény esetében esélyt lát a segítségre. Közli, hogy a pénzügyeket a Szent Kereszt Egyesület fogja végezni, mihelyt megkapja alapszabályának elfogadását. Jogi szempontból alkalmasnak tűnik minden pénzügyet ezen az egyesületen keresztül intézni.¹¹⁰

Január 15. Dr. Máté-Tóth Jenő ügyvéd, jogtanácsos levelére válaszolva a prelátus közli, hogy valóban egy bizottság van alakulóban a zsidótörvény által érintett katolikusok lelki és erkölcsi támogatására. A bizottság formálisan még nem alakult meg, de megalakulásáig a segélykérő leveleket eljuttatják dr. Cavallier József főszerkesztőhöz, mint az egyesület főtitkárához.¹¹¹

Január 30. Az alispán véghatározatban utasítja el Grosszmann László panaszát a Kaszinóból való kizárásról.¹¹²

Január 31. Cavallier főszerkesztő értesíti az érseket, hogy a bizottság hivatalos megalakulása a főpap budapesti látogatásakor üthető nyélbe. Kéri az érseket, hogy írjon néhány sornyi ajánlást dr. Lahner Kornélnak, a MÁV elnök-vezérigazgatójának dr. Hiszné dr. Kanitzer Margit orvos érdekében. A doktornő zsidó származása miatt munkanélküli lett, holott már nyolc éve a MÁV Kórház orvosa.” A doktornő jó katolikus ”– írja a főszerkesztő.¹¹³

Február 1. Az érsek minden halogatás nélkül küldi a levelet dr. Lahner Kornélnak.

Február 10. Dr. Cavallier József értesíti Mosonyi prelátust, hogy néhány ügyben sikerült eredményt elérni Dr. Hiszné doktornő ügyében valószínűleg nem tudnak segíteni, de konkrét eredményük még nincs.¹¹⁴

Február 28. Zichy érsek levelet ír dr. Lahner Kornél MÁV elnök-igazgatónak. Megköszöni, hogy dr. Hiszné dr. Kanitzer Margit munkaviszonyát ez év május 31-ig meghosszabbították.¹¹⁵

Ennyi volt tehát, amit ez a levelezés a legjobb esetben el tudott érni. Néhány hónapos meg hosszabbítása a felmondott munkaviszonynak, kevés segély a törvény miatt munkáját elvesztőnek. Kimondhatjuk, hogy ez bizony kevés, amikor tízezreket fenyegetnek. A bizottság munkája nehézkes volt, lassú, de mégsem hiábavaló. A jelentősebb segítséget sok dolog akadályozta. A katolikus egyház a kérdésben a legfelsőbb szinttől a legalsóig nem volt egységes. Az egész püspöki kar összefogása és tiltakozása talán segített volna valamit. Zichy érsek jóakarata egyértelmű. Ő volt a magyar főpapok közül az egyik, aki legalább próbált tenni valamit. Betegeskedése azonban akadályozta mozgékonyosságában. Állandó segítője Mosonyi Dénes nagyon sokat tett az ügy érdekében. Leveleit késlekedés nélkül írta, a Kalocsára érkező segítséget kérő leveleket azonnal továbbította a budapesti központba.

Még ugyanezen a napon levelet küldött Cavallier Józsefnek is. Ennek már kalocsai vonatkozása is van. A prelátus kifejti, hogy örül annak, hogy Berényi József kalocsai kereskedő ügye elindítható lesz. Berényi József neve egyéb névsoraim és adataim alapján nem beazonosítható. Minden bizonnyal kikeresztelkedett személyről van szó, hiszen másért az egyház nem emelte fel a szavát. Neve azonban nem szerepel a kikeresztelkedettek 1919-es, de az 1944-es listáján sem. Nem tartalmazza ezt a nevet sem az 1944-es hitközségi névsor, sem az ebből az évből való zsidó kereske-

¹¹⁰ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹¹¹ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹¹² BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

¹¹³ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹¹⁴ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹¹⁵ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

dőket felsoroló táblázat. A fent nevezett személy minden bizonnyal a gettósítás előtt elköltözött Kalocsáról, esetleg az országból is. Nem derül fény arra, hogy az érsek támogatása segített rajta, vagy egyéb módon menekült meg.

Március 12. Zichy érsek levelet küld dr. Serédi Justinián esztergomi érseknek. A kalocsai főpásztor utal rá, hogy a püspöki konferencia tavaly ősszel őt szemelte ki arra, hogy az 1939. évi IV. tc. által sújtott katolikusok lelki és erkölcsi támogatása céljából bizottságot alakítson. Leírja, hogy a bizottság hivatalos megalakítása a zord időjárás miatt még nem történt meg, de munkája már karácsony után megkezdődött. Tagjai a következők: Almásy József dr., Badalik Bertalan, Baranyay Jusztin dr., Bíró Balázs dr., Blaskó Mária író, Cavallier József dr., főtitkár, Eckhardt Sándor dr., egyetemi tanár, Jánosi József dr., Katona Jenő, Károlyi Józsefné grófné, Kiss Géza, Kray István báró, Marcell Mihály dr., Mészáros János dr., érseki helytartó, Molnár Kálmán dr., egyetemi tanár, Mosonyi Dénes dr., Ripka Ferenc dr., Schlacta Margit, Schrotty Pál, Tiefenthaler József dr., Varga Béla plébános és Zsitvay Tibor dr. Néhány személy kinevezése még folyamatban van. Az érsek jelenti, hogy március 11-ig a következő eredményeket érték el: 79 kérvényt kaptak. Ebből három kérelmezőnek sikerült állást szerezniük, egy kérelmezőt közbenjárásukra visszatartottak állásában, elintézték egy felvidéki orvos igazoltatását, és két újságíró kamarai felvételét. Egy kérelmezőt kihoztak a toloncházból is. Ez azt jelenti, hogy a fent jelzett időpontig 8 főn sikerült segíteniük.¹¹⁷

Április 3. A prelátus Cavallier doktorhoz írt leveléből kiderül, hogy az érsek úr még nem volt Budapesten, tehát a bizottság hivatalosan még mindig nem alakult meg. A főpap jelenleg is beteg, ezért orvosa 2 hét tengerparti nyaralást javasolt neki.

Április 29. Az alakuló ülés végre összeül Budapesten a Petőfi tér 2. szám alatt.

Július 17. A bizottság munkáját, s ezzel hitsorsosaik életét gazdag zsidók is támogatták. A második zsidótörvény ugyan megszorításokat tartalmazott velük szemben is, de egzisztenciájukat ekkor még nem veszélyeztette. Ezen a napon az egyik leggazdagabb magyar gyáros, dr. Buday–Goldberger Leó levélben értesíti a kalocsai érseket, hogy 1000 pengőt adományoz a bizottságnak.

Az érseki hivatal akkori munkatársainak precízységét mutatja, hogy a levéltári anyagban még a feladóvevény is megtalálható.¹¹⁸

Október 27. Zichy érsek Krisztus király ünnepén felszenteli a Magyar Szent Kereszt Egyesület zászlaját.

December 15. Cavallier főtitkár közli a prelátussal, hogy Zwack úr 1000 pengőt ajánlott fel jótékony célra.

December 20. Dr. Cavallier kéri az érseket, hogy karácsonykor újabb szózatot intézzen a konvertiták érdekében. Mellékletként elküld egy javasolt szöveget is. A szózat karácsonykor felolvasták, a sajtóban is megjelent.

Az 1940-es esztendőben már megindultak az átkeresztelkedések. Tömegességről azonban szó sem szó sem volt. Az ez évi iktatókönyvbe mindössze négy átkeresztelési kérelmet jegyeztek be Flach László, Boldog Lajos és Berényi Józsefné kalocsai lakosok valamint Lovász Teréz csengődi

¹¹⁷ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹¹⁸ KFL. Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

személy részéről. Az áttérési engedélyt valamennyien megkapták. Berényi Józsefné, minden biztonnal annak a Berényi Józsefnek a felesége, akiről fentebb már írtam.¹¹⁹

A helyi újságban, a Kalocsai Néplapban is megszorodnak az antiszemita cikkek. Néhány cím a teljesség igénye nélkül:

Silberpfennig Judel és a harmadik zsidótörvény	Július 6.
Mit csinált a kormány a zsidókérdés ügyében?	Július 20.
Keresztény iparosok és kereskedők jelentkezzenek!	Július 27.
Már az Istent is propagandára használják fel a zsidók	November 23. ¹²⁰

1941

A zsidótörvény hatálya alá eső személyeket támogató bizottság tovább folytatja munkáját. Zichy érsek újabb karácsonyi szózatának hatására 2660 pengő felajánlás érkezett. Ekkor azonban már újabb megpróbáltatás elé nézett a magyar zsidóság. Készült a harmadik zsidótörvény. A németek háborús sikerei megerősítették a magyar jobboldalt, s a német fél is kifejezte, hogy elégedetlen Budapest zsidópolitikájával. A második bécsi döntés után érkezettnek látták az időt, hogy a területi visszacsatolások ellentételezéseként benyújtsák a számlát.

A harmadik zsidótörvény első ránézésre ártalmatlannak látszott, hiszen nevében a zsidó szó egyáltalán nem is szerepelt. Pontos címe 1941. évi törvénycikk a házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről. A törvény 1941. augusztus 2-án lépett hatályba.

A rendelkezés erőteljesen faji alapon állt, megtiltotta zsidók és nem zsidók házasságát, illetve házasságon kívüli nemi kapcsolatát. Messze túllépte az eddigi zsidótörvények előírásait, mert zsidónak nyilvánított mindenkit, akinek legalább két nagyszülője zsidónak született, és származásától függetlenül mindenkit, aki az izraelita hitfelekezethez tartozott. Nem számított zsidónak - még ha két nagyszülője zsidó is volt - ha az illető kereszténynek született, és születésekor a szülei is valamely keresztény hitfelekezethez tartoztak. Viszont hiába született valaki kereszténynek, ha kettőnél több nagyszülője volt zsidó, akkor annak számított ő is.

A keresztény egyházak ekkor már határozottan elleneztek az előterjesztést.¹²¹ Angelo Rotta pápai nuncius tiltakozott a miniszterelnöknél. Sajnálatát fejezte ki, hogy a magyar kormány a fajvédelem útjára lépett, s ezáltal olyan lejtőre került, amelyen nincs megállás. Ravasz László református püspök is tiltakozó jegyzéket olvasott fel. Hiába volt azonban az ellenkezés. A kereszténynek mondott Magyarország magát büszkén kereszténynek valló alsó-és felsőháza egyházai tiltakozása ellenére is megszavazta a harmadik zsidótörvényt.

Az ország belépett a második világháborúba, amely tovább szította az egyébként is egyre izmosodó antiszemitizmust. A zsidókat hibáztatták a háborúért és a vele járó nehézségekért, az áruhiányért és a fekete piac létezéséért.

A Kalocsai Néplap is egyre szélsőségesebb hangnemben ír. Az 1941-ben történt helyi eseményeket a városi hetilap szalagcímein keresztül követhetjük.¹²²

Január 18. „Igazolási eljárás alá esnek a bornagykereskedők.”

Március 15. „A kalocsai piacon zsidók nem árusíthatnak.”

¹¹⁹ KFL. Bapthizmusok. I. 1. e. iktatókönyv 1638. 1929. 2257. 5190. sz.

¹²⁰ Kalocsai Néplap. 1940. júl.6. júl. 20. júl. 27. nov. 23.

¹²¹ R. Braham: A magyar holocaust. Budapest 1988. I. kötet 164-165. p.

¹²² Kalocsai Néplap 1941. évi számai

Március 29. A helyi lap „A zsidó munkatáborokról” címmel közöl vezércikket. Vitéz Endre László Pest vármegye alispánjának a belügyminiszterhez írt jelentéséből emel ki részleteket. Endre véleménye szerint a zsidó munkatáborok nem eléggé szigorúak. Az itt levő zsidók tele vannak pénzzel, és megfizetik a helyi parasztokat, hogy helyettük dolgozzanak. Vendéget fogadnak, gyakran mulatoznak. Ellenőrzésük nehézkes, gyakran játsszák ki a szabályokat, ezért jelenlétük a falu erkölcsét rombolja. A cikk kitér arra, hogy a belügyminiszter Baján nemrég nyilatkozott ebben a kérdésben. Azt mondta, hogy a zsidókérdés néhány hónapon belül véglegesen rendeződik. Az újságíró maximálisan egyetért vele, s egyre szigorúbb intézkedéseket javasol.

Április 26. Zsidókérdés mindenfelé címmel a helyi lap áttekintést ad az európai országok zsidóellenes intézkedéseiről. Németországra, Lengyelországra, Romániára, Franciaországra és Szlovákiára hivatkozik, hogy milyen szigorú intézkedéseket fogantatosítottak. Ehhez képest Kolozsvárt 500 zsidó kérte felvételét az ipartestületbe. Budapesten az eladott ingatlanok fele zsidó kézen megy át, és folyik a zsidó vagyonok kimentése az országból.

Május 3. A Kalocsai Néplap közli, hogy a délvidéki csetnik ellenállás mögött a helyi zsidóság áll.

Május 17. Vitéz Endre László alispán kitiltja a zsidókat Pest vármegye közfürdőiből.

Augusztus 30. Vitéz Endre László alispán kiadja negyedévi jelentését a vármegye helyzetéről. A következő problémákat látja a megyei zsidósággal kapcsolatosan:

1. A zsidóság örömmel fogadta a szovjet háború kitörését, és az oroszok győzelmét kívánja.
2. Az angol rádiót hallgatják.
3. Zavarkeltésre törekszenek, valószínűleg kémkednek is.
4. Rossz hatást váltott ki a májusi nemzetközi kiállításon az orosz pavilon burkolt és közvetett bolsevista propagandája, mellyel a közönség kacérkodott, s a kihelyezett emlékkönyvbe a rokonszenv-nyilvánítások jelei sok esetben egészen ízléstelen formában nyilatkoztak meg.
5. Kívánatos lenne a filmvállalatok teljes zsidótalanítása is.
6. A zsidók drágítják az árakat, ami egyenlő a hazaárulással.

Október 4. A Kalocsai Néplap első oldalán hozza a hírt, hogy fajgyalázás miatt letartóztatták Freund Lajos volt kalocsai fa-és szénkereskedőt. A dr. Kerner István irányította sajtótermék elégedetlen a rendőrség fellépésével.

Október 11. A zsidók nem kaphatnak disznóhúst és disznózsírt Pest vármegyében.

Október 31. A zsidó szellem bomlasztó kártevéseiről beszélt az alispán a sükösi szoboravató ünnepségen.

November 21. Az antiszemita hisztéria érzékeltetésére álljon itt egy címlapi idézet az 1941-es esztendőből. Nem különleges, hiszen nem volt lapszám, amely nem hasonló gondolatokkal kezdődött volna.

„A zsidóságról mondotta a boldogemlékezetű székesfehérvári püspök, hogy fekély az, amely megmérgezi az erkölcsöt, lealacsonyítja az erkölcsi színvonalat, meghamisítja az erkölcsi fogalmakat, tagad minden törvényt és eszményt, s lelkiismerete nem lévén, szívtelenül megfojtja áldozatait, akiket sikerült behálózni. Ebből a halálos ölelésű hálóból mentik most a keresztény Európát a szovjet – zsidó rendszer ellen küzdő keresztes vitézeink.”¹²³

¹²³ Kalocsai Néplap 1941. november 29.

December 25. Gróf Zichy Gyula érsek a karácsonyi misén újabb szózatot intéz a hívekhez. Kéri őket, hogy segítsenek a konvertitákon. Megadja a Magyar Szent Kereszt Egyesület címét is.

1942

A Kalocsai Sematizmusok adatai szerint zsidóság létszáma Kalocsán 492 fő.

Február 3. Az 1941-es harmadik zsidótörvény rendelkezései alapján kizárják a képviselőtestületből a még három eddig bennlévő tagot: dr. Lázár Miklóst, dr. Flesch Ignácot és dr. Vámos Gyulát.¹²⁴

Március 24. A polgármester előzetes felszólításra válaszolva jelenti az alispánnak, hogy a Kalocsa város területén működő sportegyesületek vezetői és tagjai sorában zsidó nincsen.¹²⁵

Április 7. Zichy érsek levelet ír dr. vitéz Keresztes Ferenc belügyminiszternek a Szlovákiából munkaszolgálatra vitt zsidók ügyében. Jelzi, hogy biztosan lesznek olyanok, akik magyar területre fognak menekülni Kéri a minisztert, hogy kezeljék őket keresztényi könyörülettel.¹²⁶

Április 15. A belügyminiszter azt válaszolja a főpápnak, hogy a szlovákiai zsidók idemenekülését meg kell akadályozni, ezért elrendelte a határ szigorú ellenőrzését.

Zichy érsek egészségi állapota válságosra fordult, és 1942. május 20-án meghalt. Ezzel a kalocsai konvertiták, s velük a többi kikeresztelkedett zsidó is elvesztette legfőbb támaszát. Az általa irányított bizottság ugyan sokat tenni nem tudott, de legalább lelki támaszt nyújtott. Gróf Zichy Gyulát Glattfelder Gyula követte az érseki tisztségben, de betegsége, majd korai halála megakadályozta abban, hogy folytassa ezt a tevékenységet.

Július 19. A magyar parlament az izraelita vallást bevett felekezetből elismert vallássá minősítette vissza.¹²⁷

Augusztus 14. Zsidó magánalkalmazottat csak az tarthat, aki keresztényt is alkalmaz.

Szeptember 6. Zsidó nem szerezhethet jogügylettel vagy árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlant, kis és nagyközségben pedig egyéb ingatlant sem. Törvény kötelezi őket mezőgazdasági ingatlanjaik átadására.¹²⁸

A németek már ebben az évben megpróbálják a magyar kormányt rávenni a gettósításra, és a sárga csillag viselését kötelezővé tevő rendelet megalkotására, de Kállay még elzárkózik.

A kalocsai izraeliták közül ebben az esztendőben már több személy tartózkodik a keleti frontra beosztott munkaszolgálatos századokban. Asbóth Miklós kutatásai szerint 1942-ben a kalocsai zsidók közül a következők pusztultak el az orosz fronton:

Diamant Vilmos	Ternovoje
Farkas Andor	Bolgyirevka
Pajor István dr.	-
Szilágyi /Schlick/ Dénes	Uriv
Vértes Jenő	Oroszország ¹²⁹

¹²⁴ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

¹²⁵ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 2497/1942.

¹²⁶ KFL Politica – zsidótörvény. I. 1. a.

¹²⁷ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 234. p.

¹²⁸ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 234. p.

1943

Január 1. A Kalocsai Ügyvédi Kamara tagjainak névsorában január 1-én a 29 főből zsidó származásúak a következők: Bruckner Mihály, Fazekas Lipót, Gara Benő, Hahn Béla, Lázár Miklós, Szekeres Gyula, Vámos Antal, Vámos Gyula, Vértes Izsó, Wolf Mátyás.¹³⁰

Január 9. Szabályozzák a honvédségnek a zsidókkal való viszonyát. A rendelet kimondja, hogy a munkaszolgálat időtartama alatt a legfelső ruhadarab bal karján posztóból vagy vászonból készült karszalagot kell viselniük mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül. A karszalag az izraelita vallásúak számára citromsárga, a keresztény vallású zsidóknak pedig fehér. Azt is szabályozzák, hogy rendfokozatok többé nem illetik meg őket. A munkaszolgálatos zsidókat sötét színű igazolványi lappal kell ellátni, amelynek elülső oldalán nagy piros ZS betűjelzést kell alkalmazni.¹³¹

Augusztus 29. Haas Istvánné kalocsai lakos jelzi, hogy férje az orosz harctéren eltűnt. Jelenti a polgármesternek, hogy addig gabona, mezőgazdasági termék, zöldség és gyümölcs kereskedését szüneteltetni kívánja. A kalocsai áldozatok sorában Haas Istvánnak nincs nyoma.¹³²

Ebben az évben munkaszolgálatosként haltak meg: Heller Béla Alekszejevka
Polacsek Jenő Ternovoje¹³³

Az 1938 és 1944. közötti időszak a magyarországi, s így a kalocsai zsidóság számára egyre több és több megalázást, megszorítást hozott. Fokozatosan és módszeresen fosztották meg őket állampolgári jogaitól, emberi önérzetüktől majd vagyonuktól is. A civil lakosság élete azonban ekkor még nem került veszélybe.

VII.

A megsemmisítés

1944

1944. március 18-án Hitler magához rendelte Horthyt, és közölte vele Magyarország megszállását. Ellenállásra gondolni sem lehetett. A katonatiszti kar zöme németbarát volt, a nyilaskezes párt nagy erőt jelentett. Horthy gondolkodott a lemondáson, de végül a maradás mellett döntött. Kinevezte miniszterelnöknek Sztójay Dömét, a fanatikus németbarátot és antiszemitát. A magyar közigazgatás élére Vitéz Jaross Andort állította, s hozzájárult ahhoz is, hogy a két szélsőséges antiszemita, Baky László és Endre László államtitkári rangot kapjon. A magyar zsidók ügye ezzel végképpen megpecsételődött. Az első minisztertanácsi ülésen, március 22-én már foglalkozott az internálásokkal a kormány. Az első kormányrendelet a zsidó távbeszélő előfizetők adatszolgáltatásáról március 29-én jelent meg. Március 31-én már jogfosztó rendeletek egész sorát adták ki. Megszüntették a zsidók közszolgálatát, megtiltották, hogy a zsidók ügyvédi gyakorlatot folytassanak. Megfosztották őket sajtókamarai, színművészeti és filmművészeti kamrai tagságuktól. Megtiltották, hogy háztartásukban keresztény cselédeket tarthassanak.

A legmegalázóbb szabály a sárga csillag viselésének előírása volt. Minden hatodik életévét betöltő személynek április 5-től egy 10 X 10 cm átmérőjű kanárisárga hatágú csillagot kellett jól

¹²⁹ Asbóth Miklós: A II. világháború kalocsai áldozatai. Nagy Lajos Könyvtár Kalocsa kézirat

¹³⁰ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

¹³¹ Kalocsa Néplap 1943. január 9.

¹³² BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a.

¹³³ Asbóth Miklós: A II. világháború kalocsai áldozatai. Nagy Lajos Könyvtár Kalocsa kézirat

látható helyen hordania. ¹³⁴ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, s vele Kalocsa városa nemcsak végrehajtotta ezeket a rendelkezéseket, de buzgóságukban szinte megelőzték azokat. Dr. Vitéz Endre László még alispánként hozott olyan rendelkezéseket, amelyek megelőzték az országos utasításokat.

Március 21. Endre László utasítja a megye polgármestereit, hogy a zsidó és kommunista gyanús elemek birtokában levő rádiókészülékeket és távbeszélőket gyűjtessék be. ¹³⁵

Március 24. Dr. Farkas Géza polgármester kitiltja a zsidókat a városi strandfürdőből. ¹³⁶

Április 4. A Belügyminisztériumban Baky László irodájában kidolgozták a gettósítás részleteit Az értekezleten német részről jelen volt Eichmann, magyar részről pedig Endre László, (ápr. 9-től államtitkár) Tölgyesy Győző ezredes, a VIII: csendőrkörzet parancsnoka, valamint Ferenczy László csendőr alezredes. A belügyminiszter utasította valamennyi beosztott polgármesteri, rendőrségi és csendőrségi szervet, hogy a zsidó szervezetekkel készíttessék el a helyi zsidók névjegyzékét, a zsidó kereskedők névsorát és egy kimutatást a zsidó házakról. Határidőként április 8-át jelölték meg. A kalocsai jegyző még ezen a napon felterjesztette a kért adatokat. A névsorokat három helyre kellett beküldenie:

Elsőfokú rendőrhatóság
Csendőrőrs parancsnokság
Magyar kir. belügyminiszter

A kalocsai hitközség tagjairól a következő névsort küldte be

1. Ádler Mihály	19. Beck Vilmos
2. Ádler Mihályné	20. Beck Vilmosné
3. Ádler András	21. Berkovits Gyula
4. Ackersmann Bernátné	22. Berkovits Gyuláné
5. Ackersmann László	23. Berkovits Imre
6. Augenstein Jakabné	24. Berkovits Endre-
7. Berger Józsefné	25. Berkovits Lipót
8. Berger Edith	26. Berkovits Lipótné
9. Berger Éva	27. Berkovits Judit
10. Bleier Dezső	28. Bruckner Mihály dr.
11. Bleier Dezsőné	29. Bruckner Mihályné
12. Bleier Sándor	30. Deutsch N. Ignácné
13. Bleier Sándorné	31. Deutsch Zsuzsa
14. Bleier Andor	32. Deutsch Jánosné
15. Bleier Lajos	33. Deutsch Béla
16. Beck Dezső	34. Deutsch Béláné
17. Beck Dezsőné	35. Deutsch Erika
18. Beck Katalin	36. Deutsch Aladár

¹³⁴ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 237-239. p.

¹³⁵ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 3310/1944.

¹³⁶ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 3281/1944

37. Deutsch Aladárné
38. Deutsch Hedvig
39. Dénes Géza
40. Dénes Gézáné
41. Dénes István
42. Diamant Nándorné
43. Diamant Vilmosné
44. Donáth Béla
45. Donáth Béláné
46. Donáth Lajos
47. Donáth Ferenc
48. Donáth Éva
49. Breuer Béla
50. Breuer Béláné
51. Ehrlich Izidorné
52. Ehrlich Aladár
53. Ehrlich Aladárné
54. Elkán Samu
55. Elkán Andor
56. Elkán Andorné
57. Elkán Péter
58. Erdős Pál
59. Erdős Pálné
60. Erdős Lia
61. Erdős János
62. Ehrenfeld József
63. Ehrenfeld Józsefné
64. Ehrenfeld Dezsőné
65. Friedmann Ignácné
66. Flesch Sámuelné
67. Fischl Jenő
68. Fischl Géza
69. Fischl Gézáné
70. Fischl Gábor
71. Friedländer Hermann
72. Friedlander Hermanné
73. Klein Róbert
74. Dr. Flesch Ignác
75. Dr. Flesch Ignácné
76. Flesch Aladár
77. Freund Lajos
78. Freund Lajosné
79. Freund Lipótné
80. Dr. Földes Gyula
81. Grosszmann József
82. Grosszmann Imre
83. Grosszmann Irén
84. Grosszmann László
85. Grosszmann Lászlóné
86. Grosszmann István
87. Grosszmann Péter
88. Geitein Zoltán
89. Geitein Zoltánné
90. Gonda József
91. Gonda Józsefné
92. Gonda György
93. Dr. Halasi Izsóné
94. Dr. Hahn Béla
95. Dr. Hahn Béláné
96. Hahn Sándor
97. Hahn Sándorné
98. Hahn Blanka
99. Hahn Éva
100. Grünhut Jakab
101. Grünhut Vilmos
102. Grünhut Vilmosné
103. Grünhut Márta (Mária?)
104. Grünhut Sándor
105. Deutsch Albertné
106. Halász Salamon
107. Halász Salamonné
108. Hegedűs Mártonné
109. Hegedűs Pál
110. Heller Ádámné
111. Heller Kálmán
112. Heller Béláné
113. Heller Marika
114. Heisler Dávid
115. Heisler Dávidné
116. Haas Istvánné
117. Haas Péter
118. Haas András
119. Heisler Mórné
120. Heisler Józsefné
121. Heisler Fülöp
122. Heisler Fülöpné
123. Hochwald Béla
124. Hochwald Béláné
125. Kálmán Józsefné
126. Krausz Mór
127. Krausz Mórné
128. Krausz Irén
129. Klein Dávid
130. Klein Imre
131. Klein Mátyás
132. Kertész Sándor
133. Kertész Sándorné
134. Kertész Imréné
135. Kertész Anna
136. Kertész Éva
137. Kertész Dezsőné
138. Kertész Ármin

139. Kertész Árminné
 140. Kerekes Rezső
 141. Kerekes Rezsőné
 142. Kerekes István
 143. Kellner Hermina
 144. Kohn Simon
 145. Kohn Simonné
 146. Czunterstein Endréné
 147. Kohn Zsuzsa
 148. Krausz Jenő
 149. Krausz Jenőné
 150. Krausz Ibolya
 151. Özv. Lázár Gáborné
 152. Lázár Sándor
 153. Lázár Sándorné
 154. Lázár Györgyi
 155. Dr. Lázár Miklós
 156. DR. Lázár Miklósné
 157. Dr. Link Elemér
 158. Dr. Link Elemérné
 159. Link Ferenc
 160. Link László
 161. Losonci Pálné
 162. Mátyás Béláné
 163. Mátyás Gábor
 164. Mátyás Judit
 165. Merkler Rózsa
 166. Klein Artúrné
 167. Gyenes Józsefné
 168. Meller Károly
 169. Meller Károlyné
 170. Littmann Pálné
 171. Littmann Anna
 172. Mitzger Ernő
 173. Mitzger Ernőné
 174. Márer Ármin
 175. Miklós Rózsa
 176. Özv. Neubauer Samuné
 177. Neuwirth Jenőné
 178. Kenész Istvánné
 179. Kenész Tamás
 180. Müncz Sámuelné
 181. Müncz Rózsi
 182. Özv. Polacsek Mórné
 183. Polacsek Marika
 184. Pollák Emil
 185. Pollák Emilné
 186. Dr. Pellák Imre
 187. Prohászka Sándor
 188. Révész Jenő
 189. Révész Jenőné
 190. Révész Vera
 191. Reich Ármin
 192. Gottlieb Erzsébet
 193. Özv. Dr. Román Józsefné
 194. Özv. Rosenthal Simonné
 195. Özv. Rosenthal Rudolfné
 196. Rosenthal Györgyné
 197. Spiegel Zoltán
 198. Singer Ármin
 199. Singer Ella
 200. Schwarcz Izidorné
 201. Schik Hermanné
 202. Schik Anna
 203. Singer Alfréd
 204. Somló Miksáné
 205. Somló Klára
 206. Strasszer Fülöp
 207. Sebők Mihály
 208. Sebők Mihályné
 209. Sebők Ibolya
 210. Sebők Éva
 211. Salamon Zoltán
 212. Salamon Zoltánné
 213. Salamon Judit
 214. Salamon Gyöngyi
 215. Süss Manó
 216. Süss Manóné
 217. Sebestyén Sándor
 218. Sebestyén Sándorné
 219. Schlesinger Géza
 220. Schlesinger Gézáné
 221. Schönwald Miklós
 222. Schönwald Miklósné
 223. Schönwald Judit
 224. Özv. Dr. Schöffner Józsefné
 225. Dr. Spitzer Lajos
 226. Dr. Spitzer Lajosné
 227. Spitzer Illés
 228. Spitzer Illésné
 229. Spitzer Olga
 230. Özv. Dr. Steiner Józsefné
 231. Strommer Hermanné
 232. Strommer Dezső
 233. Strommer Dezsőné
 234. Stommer Gábor
 235. Özv. Schwarcz Józsefné
 236. Schwarcz Ödön
 237. Schwarcz Ödönné
 238. Schwarcz József
 239. Schwarcz Erika
 240. Schwarcz Aladár

241. Schwarcz Aladárné	273. Werner Ágnes
242. Schwarcz Mihályné	274. Dr. Wolf Mátyás
243. Schwarcz Magda	275. Dr. Wolf Mátyásné
244. Schwarcz György	276. Wolf Ignác
245. Schwarcz Ágnes	277. Wolf László
246. Schwarcz Lajos	278. Wolf Lászlóné
247. Schwarcz Lajosné	279. Wolf György
248. Szél Mihály	280. Wirth Pál
249. Szél Mihályné	281. Wirth Pálné
250. Szél Ferenc	282. Wirth János
251. Szél Imre	283. Schwelb Mór
252. Szilágyi Tivadar	284. Schwelb Stefánia
253. Szilágyi Tivadarné	285. Fischl Salamonné
254. Szilágyi Kató	286. Fischl Vera
255. Weisz Dávid	287. Braun Irma
256. Weisz Dávidné	288. Löwy Sándor
257. Fahter Lajosné	289. Löwy Sándorné
258. Fahter Sári	290. Rósenberg Márkné
259. Dr. Vámos Antal	291. Tabu Eszter
260. Dr. Vámos Antalné	292. Górsz Vera
261. Somogyi Istvánné	293. Kleimann Dóra
262. Vámbéri Sománé Halasi Jolán	294. Böhm Lili
263. Wilhelm Zsigmondné Weisz Nelli	295. Merkler Árminné
264. Dr. Vértes Izso	296. Adler Miksáné
265. Dr. Vértes Izsoné	297. Özv. Hahn Mártonné
266. Vértes Jenőné	298. Flach Józsefné
267. Vértes Dezső	299. Gobseck Fülöpné
268. Vértes Dezsőné	300. Löwy Árminné
269. Weisz István	301. Spitzer Jenőné
270. Weisz Istvánné	302. Löwy Lívia
271. Werner Pál	303. Kaiser Dávidné
272. Werner Pálné	304. Littmann Árminné

A névsort a 296. sorszámig géppel írták, a betűrendre sem ügyeltek teljesen. Ezután kézírással kiegészítették, így lett 304 fő. A géppel írt névsor közel hatvan éves, több helyen elmosódott. Ezért elvéve ugyan, de előfordulhat kisebb elírás. Ez a lista nem tartalmazza az összes zsidó származású személyt Kalocsán, csak az 1944. április eleji állapotot tükrözi. Ekkor már nincsenek itthon a férfiak, hiszen munkaszolgálatra hívták be őket. Nem találhatóak a névsorban a keresztény vallásúak, a kikeresztelkedettek sem.¹³⁷

Ezen a névsoron kívül kötelesek voltak összeírni a zsidó kereskedők névsorát is. Ők a következők voltak:

1. Freund Lajos	tűzifa
2. Özv. Wolf Mórné	üveg
3. Elkán Samu	divatáru
4. Berkovits Lipót	fűszer
5. Halász Salamon	szabó
6. Bleier Dezső	fűszer
7. Kertész Sándor	fűszer

¹³⁷ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 4066/1944.

8. Özv. Freund Lipótné	tűzifa
9. Özv. Polacsek Mórné	gabona
10. Fischl Jenő	ócskavas
11. Beck Dezső	rövidáru
12. Deutsch Vilmos	rőfös
13. Özv. Ehrenfeld Dávidné	szatócs
14. Flesch Aladár	órás
15. Grossmann László	gyógynövény
16. Hegedűs Mártonné	gabona
17. Heisler József	szabó
18. Heller Béla	szatócs
19. Hochwald Béla	pék
20. Özv. Diamant Vilmosné	szatócs
21. Strommer Dezső	szatócs
22. Kovács Sándor Kft.	rőfös
23. Lázár Sándor	órás
24. Mitzger Ernő	bőr
25. Donáth Béla	bazáros
26. Mátyás Béláné	kézimunka
27. Neuwirth György	rőfös
28. Prohászka Sándor	fogász
29. Reich Ármin	női szabó
30. Révész Jenő	illatszertár
31. Süss Manó	petróleum
32. Özv. Rosenthal Rudolfné	bőr
33. Hahn Sándor	gabona
34. Magyar Általános Hitelbank	gabona
35. Kertész Dezsőné	rőfös
36. Sebestyén Sándor	készruha
37. Spitzer Andor	asztalos
38. Schwarcz Lajos	cipész
39. Schwarcz Mihály	bőr
40. Schwarcz Ödön	paprika
41. Szilágyi Tivadarné	szatócs
42. Vértess Dezső	szűcs
43. Kertész Imre	drogéria
44. Széll Mihály	mechanika
45. Özv. Neubauer Samuné	fakereskedő
46. Weiss Istvánné	vaskereskedő
47. Schlesinger Dezső	férfiszabóság ¹³⁸

Minden kereskedésnek részletes leltárt kellett készítenie az üzlet árukészletéről. Ezek a dokumentumok közül öt található meg a BKMÖL anyagában:

Heller Béla kereskedése	vegyes-és vaskereskedés
Halász Salamonné	férfiruha kereskedés
Halász Salamon	férfiszabóság
Donáth Béla	vegyeskereskedés
Schlesinger Dezső	férfiszabóság ¹³⁹

¹³⁸ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 4066/1944

Április 5. A polgármester jelenti, hogy a jelzett napig 23 távbeszélő készülék lett kikapcsolva.¹⁴⁰

Április 7. Megjelenik a „Zsidók lakhelyének kijelölése” c. rendelet Baky László aláírásával. Kimondja, hogy a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. A zsidók összeszedését a területileg illetékes rendőrség és m. kir. csendőrség végzi. A rendeletet megkapja valamennyi alispán és polgármester és valamennyi csendőrkerületi parancsnokság.¹⁴¹

Ugyanezen a napon a Magyar Zsidók Központi Tanácsa minden izraelita hitközség elnökségének levelet juttat el, amelyben adatszolgáltatásra kéri őket 24 órán belül. A következő kérdésekre kell válaszolniuk:

1. A hitközség vezetőjének neve, foglalkozása
2. A hitközség rabbijának neve
3. A hitközség tisztviselőinek létszáma
4. A hitközség adófizetőinek száma
5. A hitközség lélekszáma
6. A hitközség felügyelete alatti intézmények
7. A hitközség kebelében működő egyesületek
8. A hitközség intézményei, a területén működő egyesületek anyagi helyzete
9. A hitközség tagjainak állami adófizetési kötelezettségei és ezek mértéke

Kalocsáról a következő adatokat szolgáltatották:

A szervezet a kongresszusi hitközségekhez tartozik. Elnöke: Dr. Lázár Miklós. Lélekszáma 296 fő. (A vele egy időben készült másik jelentésen 297 fő szerepel, de kézírással 304-re egészítik ki.) Az adózók száma 120 fő. Anyakönyvvezető rabbi Schwelb Mór. A hitközség alkalmazásában 5 fő áll. Egy elemi iskolát tartanak fenn, amelybe 19 tanuló jár. Egyetlen tanító oktatja őket. Egyetlen egyesületet működik, az Izraelita Szentegylet. Tagjainak száma 38 fő. Ezután a hitközség vezetése részletes kimutatást ad a közösség vagyonáról, kiadásairól és bevételeiről.¹⁴²

Április 12. Kalocsa polgármestere hivatkozva Pest vármegye alispánjának 695/1944. sz. rendeletére utasítást ad a zsidó írásművek forgalomból való kivonására. Az utasítottak a kalocsai könyvtárak és könyvkereskedések voltak:

Árpád Könyvkereskedő cég
Bakonyi Aladár könyvkereskedő cége
Úri Kaszinó könyvtára
Ipartestület könyvtára
Katolikus Kör könyvtára
Keresztény Munkássegylet könyvtára

Az utasítás mellé csatolják a legismertebb magyarországi és külföldi zsidó szerzők névsorát. A címzetteknek jelenteniük kellett a végrehajtást.¹⁴³

Április 16. A képviselőtestület nyugdíjazza Dr. Farkas Géza kalocsai polgármestert, mivel Jaross Andor belügyminiszter a nyilas érzelmű Dr. Lantay Istvánt, Pest vármegye aljegyzőjét nevezte ki a város polgármesterének. Az új polgármester 17-én foglalta el hivatalát.¹⁴⁴

¹³⁹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 4066/1944.

¹⁴⁰ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 3311/1944.

¹⁴¹ Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Budapest 1948. 97-99. p.

¹⁴² Magyarországi Zsidó hitközségek. 1944. Április Szerk. Schweitzer József Budapest 1994. 305-306. p.

¹⁴³ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 3168/1944

¹⁴⁴ Asbóth Miklós: Kalocsa történeti kronológiája. In. Asbóth Miklós, Romsics Imre: Kalocsa múltja és jelene. Kalocsa 1998. 42-210. p. 159. p.

Április 28. Megjelenik a gettórendelet, amelynek értelmében a tízezernél kisebb lélekszámú községekből a helyi törvényhatósági vezető a zsidókat más községbe vagy városba költöztethette.¹⁴⁵ Ugyancsak lehetővé (de nem kötelezővé) tette, hogy a városok meghatározott részére költöztessék őket össze. A helyi hatóságok jóindulatán múlott, hogy megszervezik-e a gettót.

Május 5. Kalocsa járás főszolgabírója értesíti a polgármestert, hogy Kalocsa járás összes zsidó lakosát kb. 200 főt Kalocsára fogják költöztetni. Utasítja őt, hogy részükre lakóhelyet jelöljön ki.¹⁴⁶

Május 6. A Kalocsai Néplap információi szerint a gettó a Vajas - soron vagy a szénáskertben lesz.

Ugyanezen a napon jelenik meg a fent nevezett lapban a kalocsai rendőrkapitányság vezetőjének felhívása, amelyben utasítja az 1941. évi XIV. tc. 9. És 16. §-a alá eső zsidó egyéneket, hogy az akár engedély nélkül, akár engedéllyel birtokukban levő lőfegyvereket, lőszeret szolgáltatassák be 3 napon belül.¹⁴⁷

Május 9. Vitéz Dr. Endre László utasítja a polgármestert, hogy tegyen jelentést a gettó helyének kijelöléséről.

Ugyanezen a napon a dunaszentbenedeki levante egyesület kéri, hogy a zsidóktól elvett rádiókészülékekből egy darabot kapjanak. Lantay polgármester közli, hogy kérésüket nem tudja teljesíteni, mert a készülékeket a m. királyi postahivatal őrzi.¹⁴⁸

Május 13. Kalocsa polgármestere jelenti az alispánnak, hogy hatósági területén 330 fő minősül zsidónak.¹⁴⁹ Ez a szám kb. egyezik az április elején közölt 304 fő hitközségi taggal, hiszen ehhez még hozzá kell adni a 18 fő keresztény vallású, de zsidó származású személyt is. Ez összeadva 332 főt jelent.

Május 16. A polgármester értekezletet tart a kalocsai és a Kalocsa környéki zsidók elkülönítése tárgyában.¹⁵⁰

Május 17. Kalocsa város polgármesterének véghatározata értelmében a kalocsai és a dunavecsei járás zsidóságának részére a gettót a Kalocsa Búzapiac tér 8. sz. alatti ipartelepen jelölte ki. Ez a raktárpépület a kalocsai Paprika-Termelő-Örlő Kereskedelmi Rt. Tulajdonát képezte. Az igénybevételi jegyzőkönyvet május 26-án írták alá. Jelen voltak: Bálintfy Pál városi műszaki tanácsnok a város részéről és Dr. Madarász Dezső ügyvéd a részvénytársaság képviselőjében. A jegyzőkönyv részletesen leírja az épületek elhelyezkedését és műszaki állapotát.¹⁵¹
A gettó a mai Jávor bevásárlóudvar helyén volt.

Május 18. Megjelenik a polgármester hirdetménye a zsidók összeköltözéséről. A hirdetmény a következő megállapításokat teszi:

Kijelöli a gettó pontos helyét. A beköltözés időpontját május 22. reggel 5 órától május 30. délután 6 óráig jelöli meg. Kinevezi a zsidó tanács tagjait. Négy bizottságot hoz létre a visszahagyott ingóságok átvételére. Meghatározza a magukkal vihető eszközöket. Ezek szerint magukkal vihet-

¹⁴⁵ Karsai László: Holokauszt. Pannonica 2001. 240. p.

¹⁴⁶ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5010/1944.

¹⁴⁷ Kalocsai Néplap. 1944. május 6.

¹⁴⁸ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5227/1944.

¹⁴⁹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5300/1944.

¹⁵⁰ Kalocsai Néplap. 1944. május 21.

¹⁵¹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5508/1944.

nek 4 váltás fehéreneműt és ruhaneműt, főzőeszközöket, és tüzelőanyagot, 3-4 hétre való élelmi-szert és tisztálkodó eszközöket.¹⁵²

Május 24. Kalocsa főszolgabírája levelet ír a polgármesternek. A főszolgabíró tudomásul veszi, hogy a polgármester a Kalocsa járás területén lakó zsidókat f. hó 30-án fogja átvenni a Búzapiac téren. Tekintettel azonban arra, hogy ez mind a 16 községből egy napon nem bonyolítható le, ezért azt május 30-31-én fogják végrehajtani. A főszolgabíró 3-3 példányban névsort is mellékel a városba szállítandó zsidókról.

A pontos névsorokat nem kívánom közreadni, de a létszámadatokat, a férfiak, nők és gyermekek arányát igen.¹⁵³

Község	Összlétszám	Férfi	Nő	Ebből gyermek
Bátya	10	5	5	1
Dunaszentbenedek	4	1	3	-
Dusnok	22	5	17	4
Érsekcsanád	1	-	1	-
Fajsz	27	9	18	
Foktő	21	7	14	-
Géderlak	10	4	6	3
Hajós	11	4	7	-
Homokmégy	6	2	4	-
Miske	3	-	3	-
Nemesnádudvar	12	4	8	2
Öregcsertő	6	1	5	1
Sükösd	30	11	19	3
Uszód	19	7	12	-
	182	60	122	19

A mellékletek szerint a kalocsai járásban 1944 májusában 182 zsidó személy tartózkodik. A nemek közötti megoszlásból látszik, hogy ezek zöme nő és gyermek. A férfiak munkaszolgálatosként szolgálnak távol az otthontól. Ez ebben az időben már inkább védelmet jelent minden szörnyűsége ellenére is. A 182 főhöz még hozzáköltöztették a dunavecsei járás zsidónak minősített személyeit is, számuk a kijelölt gettóban így lett 450 fő. A fenti főszolgabírói irat 16 községet említ Kalocsa környékén, de létszámadatokat csak 14-ről ad. Valószínű, hogy a hiányzó kettőben egyáltalán nem éltek zsidók. Az irat záradékán kézírással a következő olvasható június 8-i dátummal: "A Kalocsai járásbeli zsidókat átvettem, a gettóban elhelyeztem és a rendőrségnek átadtam."¹⁵⁴

A polgármester figyelmezteti az érintett zsidókat, hogy visszahagyott ingóságaikról 4 példányban leltárt kell készíteniük, és azt a lakás kulcaival együtt át kell adniuk. A beköltözöttek táviratot nem adhatnak fel, távbeszélőt nem használhatnak, és postai küldeményeik is rendőrhatalósági ellenőrzés alatt állnak. Lantay polgármester utasítja a város lakosságát, hogy az összeköltöztetett minden érintkezést –szigorított internálás terhe alatt- meg kell szakítaniuk.

Május 23. Rendeletben szabályozzák a gettó jövődő lakóinak közlekedését is. A kijelölt területet előre meghatározott céllal délelőtt 10 és 12 óra között hagyhatják el.¹⁵⁵

¹⁵² BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5359/1944.

¹⁵³ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5010/1944.

¹⁵⁴ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5010/1944.

¹⁵⁵ BKMÖL. Kalocsa város polgármesteri i. V. 82. a. 5359/1944.

A kalocsai zsidók gettóját a Tomori u. 27, 29, 31, 64, 66, 68, 70, 72, 81sz. és az ezekkel összefüggő Szent István u.75. sz. és a Híd utca 62, 64, 66, 68. sz. házakban jelölte ki a polgármester. A beköltözést három napra tervezték. Május 30-31. és június 1. lett a kijelölt időpont. Nagyon pontos menetrendet állítottak fel ezekre a napokra.

Május 30-án költözött:	Dr. Vértes Izsó	Elkán Samu
	Spitzer Andor	Haas Istvánné
	Beck Vilmos	Beck Dezső
	Ehrenfeld József	Deutsch Aladár
	Dr. Spitzer Lajos	Kertész Sándor
	Özv. Polacsek Mórné	özv. Freund Lipótné
	Özv. Steiner Józsefné	Dr. Bruckner Mihályné
	Dr. Román Józsefné	Freund Lajosné
	Grossmann József	Wolf László
	Özv. Rosenthál Rudolfné	Rosenthál Györgyné
	Deutsch Ignácné	Kertész Ármin
	Süss Manó	Dr. Link Elemér

Ez összesen 24 családot érintett.

Május 31-én költözött:	Kovács István	Dr. Flesch Ignácné
	Goitein Zoltán	Hochwald Béla
	Kohn Simonné	Merkler Erzsébet és Rózsa
	Klein Artúrné	Dr. Link Elemér
	Révész Jenő	Lázár Sándor
	Spitzer Illés	Heller Károly
	Littmann Pálné	Dr. Román Józsefné
	Fischl Salamonné	Bleier Dezső
	Salamon Zoltánné	Deutsch Béláné
	Dr. Hahn Béláné	Heller Kálmán

Ez húsz család költözését jelentette ezen a napon.

Június 1-én költözött:	Dr. Wolf Mátyás	Mitzger Ernő
	Kertész Dezsőné	Klein Mátyás
	Kellner Hermina	Vértes Dezső
	Dr. Halasi Izsóné	Schwarcz Lajos
	Schlesinger Géza	Lővi Sándorné
	Schwarcz Izidorné	Wilhelm Zsigmondné
	Singer Alfréd	Müncz Sámuelné

Ezen a napon tehát újabb 14 család indult el a létbizonytalanságba.¹⁵⁶

A zsidó nemzetiségű, de nem zsidó vallásúak részére a Tomori u. 63. sz. alatti házat jelölték ki Az öttagú zsidó tanács elnökéül Dr. Lázár Miklóst, tagokul pedig Dr. Szekeres Gyulát, Sebők Mihályt, Dr. Link Elemért és Dr. Wolf Mátyást nevezték ki.

A gettó parancsnoka Petrovich Ferenc tűzoltóparancsnok lett.¹⁵⁷

Június 1. Petrovich Ferenc a beköltözés utáni napon a következő utasításokat adta a zsidó tanácsnak:

1. Az összeköltöztetési helyeket csak rendőrhatalósági engedéllyel szabad elhagyni.
2. Minden távozási engedély ügyben Zsámboky m. királyi rendőrfelügyelőhöz kell fordulni.
3. Délután 4 óráig kimutatást kér arról, hogy melyik házban kik laknak.
4. A keresztény vallású zsidók költöztetéséhez a tanács fuvar- és munkásokat ad. (Tehát ők később költöztek.)

¹⁵⁶ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5359/1944.

¹⁵⁷ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5359/1944.

5. Az utcán csak a legszükségesebb mértékben tartózkodhatnak.
6. Az összeköltötött zsidók orvosa Dr. Link Elemér, hozzá beosztott ápolónő Schwarcz Istvánné lesz.

Ugyanezen a napon Dr. Szekeres Gyula, a zsidó tanács elnökhelyettese jelenti a gettó parancsnokának a keresztény zsidók névsorát.

Az ő létszámuk a zsidó etnikumon belül alacsony volt. Pontos adatot 1944. június elsejei dátum alatt találhatunk. A zsidó tanács helyettes elnöke, Dr. Szekeres Gyula jelenti Petrovich Ferencnek a zsidóügyek előadójának az átkeresztelkedettek (konvertiták) pontos névsorát. A dokumentum szerint a következő 18 fő tartozott közéjük:

1. Berkes István
2. Berkes Istvánné
3. Berkes István Károly
4. Berkes Katalin Erzsébet
5. Berkes Edit Mária Eszter
6. Farkas Lajosné
7. Gara Benő
8. Gara Benőné
9. Rác Árminné
10. Özv. Szántó Lajosné
11. Farkas Zsuzsanna
12. Szász Rezső
13. Szász Rezsőné
14. Szekeres Gyula
15. Szemes Simon
16. Vámos Gyula
17. Vámos Gyuláné
18. Szekeres Gyuláné¹⁵⁸

Június 3. Lantay István polgármester utasítására zsidók csak özv. Herczeg Lászlóné Tavasz utcai kocsmáját látogathatják.¹⁵⁹

Június 5. A zsidó tanács nevében Dr. Szekeres jelenti a gettó parancsnokának, hogy milyen intézkedéseket hoztak utasításai végrehajtásával kapcsolatban:

1. A gettó lakosainak tudomására hozták, hogy napszámot, mosónőt nem fogadhatnak, saját kezűleg kötelesek a munkákat elvégezni. A munkaképteleneknek a fiatalok fognak segíteni.
2. Tájékoztatták a lakókat, hogy mesteremberek csak külön rendőrhatalósági engedéllyel léphetnek be.
3. Szemes Simonnal közölték, hogy ebédjét elhozhatja a kifőzdéből, de ott helyet nem foglalhat.
4. A keresztény zsidók tudomására hozták, hogy a vasárnap reggeli fél hatos misét látogathatják.
5. A rendőrfelügyelőnek bejelentették, hogy ügyintézés céljából a következőknek kértek távozási igazolványt.

Dr. Vámos Antal	- akadályoztatása esetén Hahn Sándor
Dr. Vámos Gyula	- akadályoztatása esetén Szász Rezső
Werner Pál	- akadályoztatása esetén Kertész Sándor
Spitzer Illés	- akadályoztatása esetén Halász Salamon

6. Házparancsnoknak a következő személyeket jelölte ki a zsidó tanács:

Tomori utcai felső blokk:	Dr. Vámos Antal
Tomori utca 63.	Dr. Vámos Gyula

¹⁵⁸ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5359/1944

¹⁵⁹ Kalocsai Néplap 1944. június 3.

Tomori utcai alsó blokk Werner Pál
Híd utcai blokk Spitzer Illés

7. Jelentik, hogy a Tomori utca 70. sz. házban a villanymotor elromlott, és víz egyáltalán nincs. Kérik, hogy Kész Dezső szerelő engedélyt kapjon a kijavítására.
8. Dr. Link Elemér orvos jelenti, hogy Littmann Pálné közvetlenül szülés előtt áll. Kéri, hogy az Érseki Szent Kereszt Kórházban szülhessen. ¹⁶⁰

Június 6. A zsidó tanács újabb kérvényt terjeszt elő feketemezői Petrovich Ferencnek, tűzoltóparancsnoknak, a zsidó ügyek előadójának. Kéréseik:

1. Prohászka Sándor fogorvos dolgozni szeretne a rendelőjében.
2. Cenzúrázott napilapokat vásárolhassanak.
3. A lomtalanításhoz napszámosokat fogadhassanak, mert férfierő nincs, hiszen 48 éves korig bevonultak.
4. Az OTI tagok felkereshessék orvosukat, ill. orvos rendelhessen a gettóban.
5. A zsidó házak bérleti díjait külön számlára fizessék a bérlők. ¹⁶¹

Ugyanezen a napon dr. Nyáry Béla, a Kalocsai Ügyvédi Kamara elnöke tájékoztatja a polgármestert, hogy eddig 11 kalocsai ügyvédet töröltek a kamarából. A június 3-án kelt iraton két ügyvéd szerepel: dr. Gara Benő és dr. Vértes Izsó. Az irat elején dr. Nyáry utal rá, hogy volt egy előzetes törlés is. A többiek valószínűleg ezen találhatók. ¹⁶²

Június 8. Lantay polgármester rendelete értelmében a zsidók zár alá vett műtárgyai Dr. Vámos Gyula házában fogják tárolni. ¹⁶³

Június 9. Petrovich Ferenc válaszol a hozzá intézett kérvényekre. A kérések zömét teljesíti, néhányat nem. A zsidó lakások és bolthelyiségek utáni bérleti díj nem juthat a volt tulajdonosok kezébe, hanem a Bajai Takarékpénztár kalocsai fiókjára pénztintézetnél nyitott „Zsidó ingatlanok után esedékes hasznobérek v. házbérek „c. zárolt számlára fizetendők. Ez polgármesteri határozat.

Új zsidó tanácsot nevez ki. Tagjai: dr. Wolf Mátyás, dr. Szekeres Gyula, dr. Link Elemér, Tápai Sándor, Faragó Ferenc. ¹⁶⁴ Az előző tanácshoz képest két fő esetben történik változás.

Kimaradt dr. Lázár Miklós és Sebők Mihály. A rendelkezésemre álló adatokból nem derül ki, hogy mi volt a változtatás oka. Ez még további kutatómunkát igényel.

A gettó parancsnoka a következő kéréseket teljesíti még:

- Hochwald Béla pékiparos keresztényeknek is süthet.
- Berkes Eszter csecsemő testvére részére tejért kimehet.
- A zsidó OTI tagok orvosukat 11óra és du. 1 óra között felkereshetik.
- Kész Dezső bemehet megjavítani az elromlott villanymotort.
- Littmann Pálné szülhet a kórházban.
- Meszet fertőtlenítés céljából kaphatnak.

Nem engedélyezi ugyanakkor a következőket:

- Prohászka fogorvos nem dolgozhat keresztényeknek
- Keresztény napszámos nem fogadható fel lomtalanításra.
- Pollák Emilné nem mehet el a veteményeskertjébe. ¹⁶⁵

Ugyanezen a napon özv. Kálmán Józsefné és özv. Schwarcz Józsefné kalocsai lakosokat Pest vármegye alispánja mentesíti a zsidótörvények hatálya alól. ¹⁶⁶ Molnár Judit a szegedi csendőrke-

¹⁶⁰ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5359/1944.

¹⁶¹ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5359/1944

¹⁶² BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 6525/1944.

¹⁶³ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 6399/1944.

¹⁶⁴ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 6226/1944.

¹⁶⁵ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 5358/1944.

¹⁶⁶ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 6803/1944.

rületről írott könyvében részletesen foglalkozik a mentesítési kérelmek elbírálásának módjával és eredményeivel. Arra az eredményre jut, hogy az elbírálásokat teljesen kiszámíthatatlan módon bírálták el az illetékes hatóságok. Ebben az esetben sem derül ki, hogy mi volt a felmentés oka. Az iratokból több ilyen esetre nem találtam igazolást.

Június 10. A polgármester jelenti a belügyminiszternek, hogy dr. Flesch Ignác zsidó orvost a német politikai rendőrség Kecskemétre szállította. Itthon maradó felesége meghalt a későbbiekben, ő azonban nincs az áldozatok között.¹⁶⁷

Június 12. A zsidó tanács kérvényt ír a gettó parancsnokának, Panaszoják, hogy a beköltözéskor 2 család nem hozhatta magával a távollevő családfő ruháit Ez minden más háznál engedélyezve volt, de Spitzer Lajos és Lázár Sándor házánál sem. Az iratból kitűnik, hogy Spitzer Lajos munkaszolgálaton van, holott az 1944. évi április eleji összeírásban még szerepelt a neve. A bevonulás tehát nagyon friss lehetett, sőt életmentő is, hiszen Spitzer Lajos neve nem szerepel az áldozatok között sem.

Június 13. A kalocsai Érseki Szent Kereszt Kórházban megszületik a város háború előtti történelmének utolsó zsidó származású polgára, Littmann János. Édesanyját a gettóból viszik be szülni külön engedély alapján A frissen szült asszonyt és csecsemőjét is bevagonírozzák majd június 18-án. A szerencsétlen sorsú kisfiú két hónapot élt. Az emberi kegyetlenség áldozatává vált több millió sorstársához hasonlóan.¹⁶⁸

Június 17. A helyi újság cikke szerint nagyon sok az igénylő a megüresedett zsidó lakásokra. A polgármester figyelmezteti a lakosságot, hogy elenyésző számú lakást tud csak kiutalni.¹⁶⁹

Június 18. A kalocsai zsidóság háború előtti történelmének a vége. A dátum több híradásból is egyértelműnek látszik. Lantay polgármester az alispánhoz írott levelében közli az időpontot.¹⁷⁰ A Kalocsai Néplap június 24-i száma is ezt a dátumot adja meg. Az újság célállomásként a gyűjtőtáborra adja meg, nem jelzi, hogy az hol található. Lantay pedig azt írja, hogy Kecskemétre szállították őket. Molnár Judit szerint azonban ennek semmi nyoma sincs a kecskeméti iratok között. Minden bizonnyal Szegedre indult az a szerelvény, amely június 18-án a hajnali órákban indult el a kalocsai vasútállomásról.¹⁷¹ Egy fejezet véget ért. Az a kb. 750 kalocsai és Kalocsa környéki polgár, aki ekkor indult el a legnagyobb bizonytalanságba, semmi jóra nem számíthatott. Sokan soha többé nem látták szülővárosukat, elpusztultak a haláltáborokban, vagy az oda vezető úton. Alig két órával az indulás után ünnepélyes szentmisét tartottak a székesegyházban Horthy Miklós kormányzó 76. születésnapja alkalmából.¹⁷²

A szegedi internálótábor

¹⁶⁷ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 1944. jún. 10.

¹⁶⁸ Kalocsai Néplap 1944. jún. 24.

¹⁶⁹ Kalocsai Néplap. 1944. jún.17.

¹⁷⁰ BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. a. 7016/1944.

¹⁷¹ Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. /szegedi / csendőrkörületben. Budapest 1995. 118. p.

¹⁷² BKMÖL. Kalocsa város polgármesterének i. V. 82. A. 6842/1944.

A magyar zsidók deportálásának terveit a magyar és a német hatóságok május 4-től 6-ig tartott tanácskozásukon véglegesítették. Az ország tíz csendőrkerületét hat deportálási zónába osztották be. Meghatározták a pontos időpontokat és a területekhez való létszámokat is.

A zónák és a csendőrkerületek a következőképpen viszonyultak egymáshoz:

I. zóna	VIII. cs. ker.	Kárpátalja
II. zóna	IX. cs. ker.	Kolozsvár
	X. cs. ker.	Marosvásárhely
III. zóna	II. cs. ker.	Székesfehérvár
	VII. cs. ker.	Miskolc
IV. zóna	V. cs. ker.	Szeged
	VI. cs. ker.	Debrecen
V. zóna	III. cs. ker.	Szombathely
	IV. cs. ker.	Pécs
VI. zóna	I. cs. ker.	Budapest

A tervzet szerint a deportálások Kárpátalján és Észak-Erdélyben kezdődtek meg május 15-én, és Budapesten fejeződtek volna be július 8-án.^{173 173}

A IV. zónára (V. szegedi, VI. debreceni csendőrkerület) vonatkozó tájékoztató értekezlet eredetileg június 10-én Budapesten tartották volna. Endre és Bakó államtitkárok azonban a helyszínt Szegedre helyezték. Gyűjtőtáborok helyszínéül a következő városokat nevezték meg: Szeged, Kecskemét, Szabadka, Debrecen, Berettyóújfalu, Szolnok, Békéscsaba.

A tervek szerint a szegedi táborba a következő gettókból szállítják az embereket: Szeged, Makó, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, Kecel, Kalocsa, Szentés, Mindszent, Kistelek, Kiskunmajsa, Kiskundorozsma. Úgy tervezték, hogy a szegedi gyűjtőtáborban 9000 főt fognak elhelyezni.

Helyszíneként a Cserzi utcai téglagyárat, s a mellette lévő sportpályát jelölték ki. Az első csoportok június 16-án érkeztek. Az ide összezsúfolt kb. 9000 ember számára a legalapvetőbb dolgokat sem biztosították. Nem volt megfelelő számú vízcsap, latrina, élelem. A gyűjtőtábor őrizetét a nagyváradi és a zombori csendőriskolából átvezényelt csendőrök látták el. Finta Imre csendőr százados hat emberével volt jelen a táborban, ő irányította a csendőröket. Legfőbb feladatának az eldugott ékszerek megtalálását tekintette, kegyetlenkedett az internáltakkal.

A zsidó tábor élelmezésére Biacsy Béla kapott megbízást. Parancsa a legszigorúbb takarékoskodást írta elő. A szörnyű körülményeken nem is kívántak változtatni a város vezetői, hiszen valamennyien tudták, hogy azt néhány napon belül felszámolják, az itt élőket pedig elszállítják az országból. A tervzet szerint Szegedről június 25-én, 27-én és 28-án indul egy-egy vonatszerelvény.¹⁷⁴

A Szegedre szállítástól, június 18-tól az ott töltött 10 nap alatt már nehezen követhető a kalocsai zsidók sorsa. Bekerültek egy több ezres embercsoportba. Ferenczy László csendőr alezredes 1944. június 29-i jelentése szerint Szegedről 8617 főt szállítottak el három szerelvényel. Köztük voltak a kalocsaiak is, de dokumentumaim nincsenek arra vonatkozóan, mi történt velük pontosan a június 18-tól 25-ig terjedő időszakban, illetve melyik szerelvényel kerültek elszállításra.

Molnár Judit kutatásai szerint a rengeteg szenvedés közepette a szegedi tábor internáltjait szerencse is érte. A IV. zónában levő szegedi, debreceni és szolnoki gyűjtőtáborokból induló vonatok közül néhányat nem Auschwitz felé irányítottak, hanem az ausztriai Strasshofba. Ez egyrészt Bécs város polgármesterének, Blaschkének köszönhető, aki sürgős munkaerő-kiutalást kérvényezett, másrészt a magyar Cionista Szövetség Budapesti Mentőbizottságának, elsősorban Kasztnér Rezső Eichmannal folytatott tárgyalásainak. Blaschke SS-Brigadenführer 1944. június 7-én kért az RSHA vezetőjétől, Kaltenbrunnertől Bécs város erődítési munkálataihoz embereket.

¹⁷³ Randolph L. Braham: A magyar holocaust. Budapest 1981. 2. kötet 21. p.

¹⁷⁴ Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. / szegedi / csendőrkerületben. 1995. 146-147. p.

Valószínűleg ennek a levélnek köszönhető, hogy Eichmann június 14-én korábbi elutasító álláspontjával szemben váratlanul hajlandó volt tárgyalni Kasztner Rezsővel 30 000 fő osztrák területre szállításáról. A megállapodás 15 000 vidéki és 15 000 budapesti zsidóról szólt, akikért cserébe Kasztner fejenként 100 dollárt ígért. Mivel a III. zónában június 16-án befejeződött a deportálás, és az ütemterv szerint a következő vonatok a IV. zónából indultak június 25-től, így az V. és VI. csendőrkerületek területén felállított gyűjtőtáborok lakóinak egy része került abba a szerencsésnek mondható helyzetbe, hogy nem az auschwitzi megsemmisítő táborba, hanem Bécs környéki munkatáborokba szállították őket.¹⁷⁵

Az első vonatszerelvény az előzetes terveknek megfelelően június 25-én indult Szegedről, és másnap haladt át a kassai állomáson Auschwitz irányában. 3199 főt szállítottak rajta.¹⁷⁶ Aki-
ket ezekbe a vagonokba kényszerítettek, azok közül kevesen éltek túl a haláltábor megpróbáltatásait.

A június 26-án induló második vonatot szintén Auschwitzba küldték, de máig tisztázatlan okokból néhány vagonot lekapcsoltak és Strasshof felé irányítottak. Az erre a szerelvényre zsúfolt emberek nagy számban éltek túl a holocaustot.

A harmadik szerelvény június 28-án hagyta el Szegedet. Ezen tartózkodott az a 66 prominens zsidó, akiket Szegeden kiválasztottak, s akik 12 híres családot képviseltek. A vonat Strasshofba tartott, és meg is érkezett. Az itt utazók pontos névsora nem ismert. Molnár Judit kutatásai szerint köztük volt dr. Lőw Immánuel, a híres szegedi rabbi is. A kalocsai illetékességűek halotti bizonylatai szerint három-négy kalocsai izraelita volt köztük. Dr. Vámos Gyula volt bankár, Rosenfeld Jakabné és dr. Neu Dánielné esetében is Bergen-Belsen van feltüntetve az elhalálozás helyszínéül. Ez kiindulópontnak megfelel, de még nem bizonyítható. További kutatómunkát igényel az ezen a szerelvényen tartózkodó kalocsaiak kilétének a megállapítása.

¹⁷⁵ Molnár Judit: Zsidósors az V. / szegedi / csendőrkerületben. 1995. 146-147. p.

¹⁷⁶ R. Braham: A magyar holocaust. Budapest 1981. II. 514-515. p.

VIII.

Hány kalocsai és környékbeli zsidó polgár vesztette életét?

Összegzés

Az áldozatok számának megállapítása közel 60 év távlatából nem egyszerű feladat. Szerencsére rendelkezésre áll több forrás, amely segít az eligazodásban. Az egyik a már említett 1944 áprilisában felvett hitközségi névsor, amely 304 fős létszámot ad meg közvetlenül a gettóba költözés előtt. Ez természetesen nem tartalmazza a más vallásra áttérőket, ill. azokat a személyeket, akik már ekkor nem tartózkodnak Kalocsán.

A másik az Asbóth Miklós által összegyűjtött lista, amely a II. világháború kalocsai áldozatainak a nevét és egyéb adatait tartalmazza. Ő több forrásból dolgozott. Felhasználta a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Központi Irattára dokumentumait és egy, a kalocsai Nagy Lajos Könyvtárban fellelhető névsort a város zsidó áldozatairól. A kéziratban szereplő 364 névnek csak egy része izraelita, Kalocsa város teljes népességének világháborús áldozatait mutatja.

Ezen kívül két márványból készült emléktábla is tartalmaz adatokat. Ezeket a zsinagóga épületében állították fel 1948. szeptember 19-én. A rajtuk szereplő neveket a túlélők állították össze. Egy korabeli helyi lap híradása szerint 315 zsidó polgár nevét vésték fel.¹⁷⁷ A zsinagógát 1962-ben könyvtárrá alakították át. A márványtáblákat elszállították Kalocsáról, így hosszú időre eltűntek a helytörténészek látóköréből. 2004-ben sikerült megtalálnom őket, Budapesten vannak, a Kozma utcai temető halottasházában kiállítva más helységek áldozatainak névsorával együtt. Nem 315 nevet tartalmaznak - mint azt a korabeli sajtó megírta - hanem 320-at. A neveken kívül a közösség tisztviselőire vonatkozóan is forrást ad a kutatónak Négy hitközségi vezető nevét emeli ki a többiekétől eltérő méretben:

Schwelb Mór főrabbi
 Wolf Ignác, a Szentegylet vezetője
 Krausz Mór főkántor
 Mátyás Béla tanító

Ezt a forrást tartom a leghitelesebbnek, hiszen azok állították össze, akik kortársak és túlélők voltak, s személyesen ismerték egymást. E három forrássegítségével és összevetésével teszek kísérletet arra, hogy az áldozatok pontos névsorát, halálának helyét megállapítsam. Kiindulási alapként a hitközségi névsort veszem, ezt egészítem ki a fent említett két dokumentummal. A hitközségi névsor 304 fő izraelita vallású kalocsait említ. Nevük mellett személyes adataikat is közli: anyja nevét, születési helyét és lakcímét. Személyiségjogi okokból csak a neveket közlöm. Azok a személyek, akik nem szerepelnek sem holtta nyilvánítási jegyzőkönyvekben, sem az áldozatokat feltüntető márványtáblán, valószínűleg túléltek a borzalmakat. Az ő sorsuk követése további intenzív kutatómunkát igényelne.

¹⁷⁷ Asbóth Miklós: A második világháború áldozatai Kalocsán. Nagy Lajos Könyvtár Kalocsa kézirat

1. A hitközség tagjainak sorsa:

	Halálának helye	Halott anyakönyvi bejegyzés ideje	Bejegyző bíróság	Egyéb bizonyíték
1. Adler Mihály	-	-	-	-
2. Adler Mihályné	-	-	-	-
3. Adler András	-	-	-	-
4. Ackersmann Bernátné	-	-	-	emléktábla
5. Ackersmann László	-	-	-	-
6. Augenstein Jakabné	-	-	-	-
7. Berger Józsefné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
8. Berger Edith	-	-	-	emléktábla
9. Berger Éva	-	-	-	emléktábla
10. Bleier Dezső	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
11. Bleier Dezsőné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
12. Bleier Sándor	Dachau	1945. 03. 21.	KJ	emléktábla
13. Bleier Sándorné	-	-	-	-
14. Bleier Andor	-	-	-	-
15. Bleier Lajos	-	-	-	emléktábla
16. Beck Dezső	Auschwitz.	1945. 02. 06.	KJ	emléktábla
17. Beck Dezsőné	Auschwitz	1945. 08. 15.	KJ	emléktábla
18. Beck Katalin	Auschwitz	1945. 08. 15.	KJ	emléktábla
19. Beck Vilmos	Auschwitz	1945. 08. 15.	KJ	emléktábla
20. Beck Vilmosné	Auschwitz	1945. 08. 15.	KJ	emléktábla
21. Berkovits Gyula	-	-	-	-
22. Berkovits Gyuláné	-	-	-	-
23. Berkovits Imre	-	-	-	-
24. Berkovits Endre	-	-	-	emléktábla
25. Berkovits Lipót	-	-	-	-
26. Berkovits Lipótné	-	-	-	-
27. Berkovits Judit	-	-	-	-
28. Bruckner Mihály dr.	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
29. Bruckner Mihályné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
30. Deutsch N. Ignácné	-	-	-	-
31. Deutsch Zsuzsa	-	-	-	-
32. Deutsch Jánosné	-	-	-	-
33. Deutsch Béla	-	-	-	-
34. Deutsch Béláné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
35. Deutsch Erika	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
36. Deutsch Aladár	-	-	-	emléktábla
37. Deutsch Aladárné	-	-	-	emléktábla
38. Deutsch Hedvig	-	-	-	emléktábla
39. Dénes Géza	-	-	-	-
40. Dénes Gézáné	-	-	-	emléktábla
41. Dénes István	-	-	-	-
42. Diamant Nándorné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
43. Diamant Vilmosné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
44. Donáth Béla	-	-	-	-
45. Donáth Béláné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla.
46. Donáth Lajos	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
47. Donáth Ferenc	Auschwitz	1944.08. 15.	KJ	emléktábla
48. Donáth Éva	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla

49. Breuer Béla	-	-	-	-
50. Breuer Béláné	-	-	-	-
51. Ehrlich Izidorné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
52. Ehrlich Aladár	Auschwitz	1944. 11. 15.	KJ	emléktábla
53. Ehrlich Aladárné	Auschwitz	1944. 11. 15.	KJ	emléktábla
54. Elkán Samu	-	-	-	emléktábla
55. Elkán Andor	-	-	-	-
56. Elkán Andorné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
57. Elkán Péter	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
58. Erdős Pál	-	-	-	emléktábla
59. Erdős Pálné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
60. Erdős Livia	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
61. Erdős János	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
62. Ehrenfeld József	-	-	-	emléktábla
63. Ehrenfeld Józsefné	-	-	-	emléktábla
64. Ehrenfeld Dezsőné	-	-	-	-
65. Friedmann Ignácné	-	-	-	emléktábla
66. Flesch Sámuelné	-	-	-	emléktábla
67. Fischl Jenő	-	1944. 07. 15.	BpJ	-
68. Fischl Géza	-	-	-	-
69. Fischl Gézáné	-	-	-	-
70. Fischl Gábor	-	-	-	-
71. Friedländer Hermann	-	-	-	emléktábla
72. Friedlander Hermanné	-	-	-	emléktábla
73. Klein Róbert	-	-	-	-
74. Dr. Flesch Ignác	-	-	-	-
75. Dr. Flesch Ignácné	Studthof	1944. 10. 15.	KJ	emléktábla
76. Flesch Aladár	Auschwitz	1944. 06. 28.	KJ	emléktábla
77. Freund Lajos	-	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
78. Freund Lajosné	-	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
79. Freund Lipótné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
80. Dr. Földes Gyula	-	1946. 02. 26.	NLK	emléktábla
81. Grosszmann József	-	1945. 02. 05.	NLK	-
82. Grosszmann Imre	Komfering	1945. 01. 15.	KJ	emléktábla
83. Grosszmann Irén	-	-	-	-
84. Grosszmann László	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
85. Grosszmann Lászlóné	Auschwitz	1944. 06. 28.	KJ	emléktábla
86. Grosszmann István	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
87. Grosszmann Péter	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
88. Goitein Zoltán	-	-	-	emléktábla
89. Goitein Zoltánné	-	-	-	emléktábla
90. Gonda József	-	-	-	emléktábla
91. Gonda Józsefné	-	-	-	-
92. Gonda György	-	-	-	emléktábla
93. Dr. Halasi Izsóné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
94. Dr. Hahn Béla	-	-	-	emléktábla
95. Dr. Hahn Béláné	-	-	-	-
96. Hahn Sándor	-	-	-	-
97. Hahn Sándorné	-	-	-	-
98. Hahn Blanka	-	-	-	-
99. Hahn Éva	-	-	-	-

100.	Grünhut Jakab	-	-	-	-
101.	Grünhut Vilmos	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
102.	Grünhut Vilmosné	Auschwitz	1944. 07. 05.	KJ	emléktábla
103.	Grünhut Márta (Mária?)	Auschwitz	1944. 10. 15.	KJ	emléktábla
104.	Grünhut Sándor	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
105.	Deutsch Albertné	Auschwitz	1944. 08. 25.	KJ	emléktábla
106.	Halász Salamon	Auschwitz	1944. 10. 15.	KJ	emléktábla
107.	Halász Salamonné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
108.	Hegedűs Mártonné	-	-	-	-
109.	Hegedűs Pál	-	-	-	-
110.	Heller Ádámné	-	-	-	-
111.	Heller Kálmán	Flossenburg	1945. 02. 15.	KJ	emléktábla
112.	Heller Béláné	-	-	-	-
113.	Heller Marika	-	-	-	-
114.	Heisler Dávid	-	-	-	emléktábla
115.	Heisler Dávidné	-	-	-	emléktábla
116.	Haas Istvánné	-	-	-	emléktábla
117.	Haas Péter	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
118.	Haas András	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
119.	Heisler Mórné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
120.	Heisler Józsefné	Auschwitz	1944. 09. 15.	KJ	emléktábla
121.	Heisler Fülöp	-	-	-	-
122.	Heisler Fülöpné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
123.	Hochwald Béla	-	-	-	emléktábla
124.	Hochwald Béláné	-	-	-	emléktábla
125.	Kálmán Józsefné mentesítve Pest vármegye alispánja által 6803/1944				
126.	Krausz Mór	-	-	-	emléktábla
127.	Krausz Mórné	-	-	-	emléktábla
128.	Krausz Irén	-	-	-	emléktábla
129.	Klein Dávid	-	-	-	emléktábla
130.	Klein Imre	-	-	-	emléktábla
131.	Klein Mátyás	-	-	-	-
132.	Kertész Sándor	-	-	-	-
133.	Kertész Sándorné	-	-	-	-
134.	Kertész Imréné	Auschwitz	1946. 01. 17.	KJ	emléktábla
135.	Kertész Anna	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
136.	Kertész Éva	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
137.	Kertész Dezsőné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
138.	Kertész Ármin	Auschwitz	1944.07. 15.	KJ	emléktábla
139.	Kertész Árminné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
140.	Kerekes Rezső	-	-	-	-
141.	Kerekes Rezsőné	-	-	-	-
142.	Kerekes István	-	-	-	-
143.	Kellner Hermina	-	-	-	emléktábla
144.	Kohn Simon	-	-	-	-
145.	Kohn Simonné	-	-	-	-
146.	Czunterstein Endréné	-	-	-	-
147.	Kohn Zsuzsa	-	-	-	-
148.	Krausz Jenő	-	-	-	-
149.	Krausz Jenőné	Auschwitz	1944. 06. 28.	HIM, KJ	emléktábla
150.	Krausz Ibolya	-	-	-	emléktábla

151.	Özv. Lázár Gáborné	-	-	-	emléktábla
152.	Lázár Sándor	-	-	-	-
153.	Lázár Sándorné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
154.	Lázár Györgyi	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
155.	Dr. Lázár Miklós	-	-	-	-
156.	Dr. Lázár Miklósné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
157.	Dr. Link Elemér	-	-	-	-
158.	Dr. Link Elemérné	-	-	-	-
159.	Link Ferenc	-	-	-	-
160.	Link László	-	-	-	emléktábla
161.	Losonci Pálné	-	-	-	-
162.	Mátyás Béláné	-	-	-	emléktábla
163.	Mátyás Gábor	-	-	-	emléktábla
164.	Mátyás Judit	-	-	-	emléktábla
165.	Merkler Rózsa	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
166.	Klein Artúrné	-	-	-	-
167.	Gyenes Józsefné	-	-	-	-
168.	Meller Károly	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
169.	Meller Károlyné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
170.	Litmann Pálné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla
	ő szülte a gettóban Littmann Jánost				
171.	Littmann Anna	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
172.	Mitzger Ernő	-	-	-	-
173.	Mitzger Ernőné	-	-	-	emléktábla
174.	Márer Ármin	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
175.	Miklós Rózsa	-	-	-	-
176.	Özv. Neubauer Samuné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
177.	Neuwirth Jenőné	-	-	-	-
178.	Kenész Istvánné	-	-	-	-
179.	Kenész Tamás	-	-	-	-
180.	Müncz Sámuelné	-	-	-	-
181.	Müncz Rózsi	-	-	-	-
182.	Özv. Polacsek Mórné	Auschwitz	1945. 08. 15.	KJ	emléktábla
183.	Polacsek Marika	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
184.	Pollák Emil	Kalocsa	1946. 04. 21.	NLK	emléktábla
185.	Pollák Emilné	-	-	-	emléktábla
186.	Dr. Pellák Imre	-	-	-	-
187.	Prohászka Sándor	-	-	-	-
188.	Révész Jenő	-	-	-	-
189.	Révész Jenőné	Auschwitz	1944. 06. 28.	KJ	emléktábla
190.	Révész Vera	-	-	-	emléktábla
191.	Reich Ármin	-	-	-	-
192.	Gottlieb Erzsébet	-	-	-	-
193.	Özv. Dr. Román Józsefné	-	-	-	emléktábla
194.	Özv. Rosenthal Simonné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
195.	Özv. Rosenthal Rudolfné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
196.	Rosenthal Györgyné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
197.	Spiegel Zoltán	-	-	-	-
198.	Singer Ármin	-	-	-	emléktábla
199.	Singer Ella	-	-	-	emléktábla
200.	Schwarz Izidorné	-	-	-	-

201.	Schik Hermanné	-	-	-	-
202.	Schik Anna	-	-	-	-
203.	Singer Alfréd	-	-	-	emléktábla
204.	Somló Miksáné	-	-	-	emléktábla
205.	Somló Klára	-	-	-	emléktábla
206.	Strasszer Fülöp	-	1945. 05. 11.	NLK	-
207.	Sebők Mihály	-	-	-	-
208.	Sebők Mihályné	-	-	-	emléktábla
209.	Sebők Ibolya	-	-	-	-
210.	Sebők Éva	-	-	-	-
211.	Salamon Zoltán	-	-	-	-
212.	Salamon Zoltánné	-	-	-	emléktábla
213.	Salamon Judit	-	-	-	emléktábla
214.	Salamon Gyöngyi	-	-	-	emléktábla
215.	Süss Manó	-	-	-	-
216.	Süss Manóné	-	-	-	-
217.	Sebestyén Sándor	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
218.	Sebestyén Sándorné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
219.	Schlesinger Géza	Kalocsa	1944. 06. 06. a gettóban halt meg		emléktábla
220.	Schlesinger Gézáné	-	-	-	emléktábla
221.	Schönwald Miklós	-	-	-	emléktábla
222.	Schönwald Miklósné	-	-	-	emléktábla
223.	Schönwald Judit	-	-	-	-
224.	Özv. Dr. Schöffner Józsefné	Auschwitz	1944. 07. 08.	SJ	-
225.	Dr. Spitzer Lajos	-	-	-	-
226.	Dr. Spitzer Lajosné	-	-	-	-
227.	Spitzer Illés	-	-	-	emléktábla
228.	Spitzer Illésné	-	-	-	emléktábla
229.	Spitzer Olga	-	-	-	emléktábla
230.	Özv. Dr. Steiner Józsefné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
231.	Strommer Hermanné	-	-	-	emléktábla
232.	Strommer Dezső	-	-	-	emléktábla
233.	Strommer Dezsőné	-	-	-	emléktábla
234.	Strommer Gábor	-	-	-	emléktábla
235.	Özv. Schwarcz Józsefné	mentesítve Pest vármegye alispánja által	6803/1944		
236.	Schwarcz Ödön	-	-	-	-
237.	Schwarcz Ödönné	-	-	-	-
238.	Schwarcz József	-	-	-	-
239.	Schwarcz Erika	-	-	-	-
240.	Schwarcz Aladár	-	-	-	-
241.	Schwarcz Aladárné	-	-	-	-
242.	Schwarcz Mihályné	-	-	-	emléktábla
243.	Schwarcz Magda	-	-	-	-
244.	Schwarcz György	-	-	-	emléktábla
245.	Schwarcz Ágnes	-	-	-	emléktábla
246.	Schwarcz Lajos	-	-	-	-
247.	Schwarcz Lajosné	-	-	-	-
248.	Szél Mihály	-	-	-	-
249.	Szél Mihályné	Budapest	1945. 01. 15.	KJ	emléktábla
250.	Szél Ferenc	-	-	-	-
251.	Szél Imre	Budapest	1945. 01. 15.	KJ	emléktábla

252.	Szilágyi Tivadar	-	-	-	emléktábla
253.	Szilágyi Tivadarné	-	-	-	emléktábla
254.	Szilágyi Kató	-	-	-	emléktábla
255.	Weisz Dávid	-	-	-	-
256.	Weisz Dávidné	-	-	-	-
257.	Fahter Lajosné	-	-	-	-
258.	Fahter Sári	-	-	-	-
259.	Dr. Vámos Antal	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
260.	Dr. Vámos Antalné	-	-	-	-
261.	Somogyi Istvánné	-	-	-	-
262.	Vámbéri Sománé Halasi Jolán	-	-	-	emléktábla
263.	Özv. Wilhelm Zsigmondné Weisz Nelli	-	-	-	emléktábla
264.	Dr. Vértes Izsó	-	-	-	emléktábla
265.	Dr. Vértes Izsóné	-	-	-	emléktábla
266.	Vértes Jenőné	-	-	-	-
267.	Vértes Dezső	-	-	-	emléktábla
268.	Vértes Dezsőné	-	-	-	emléktábla
269.	Weisz István	-	-	-	emléktábla
270.	Weisz Istvánné	-	-	-	emléktábla
271.	Werner Pál	-	-	-	emléktábla
272.	Werner Pálné	-	-	-	emléktábla
273.	Werner Ágnes	-	-	-	emléktábla
274.	Dr. Wolf Mátyás	-	-	-	-
275.	Dr. Wolf Mátyásné	-	-	-	-
276.	Wolf Ignác	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
277.	Wolf László	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
278.	Wolf Lászlóné	-	-	-	-
279.	Wolf György	-	-	-	-
280.	Wirth Pál	-	1946. 01. 13.	NLK	emléktábla
281.	Wirth Pálné	-	-	-	-
282.	Wirth János	-	-	-	-
283.	Schwelb Mór (rabbi)	-	-	-	emléktábla
284.	Schwelb Stefánia	-	-	-	-
285.	Fischl Salamonné	-	-	-	emléktábla
286.	Fischl Vera	-	-	-	-
287.	Braun Irma	-	-	-	-
288.	Lőwy Sándor	-	-	-	-
289.	Lőwy Sándorné	-	-	-	-
290.	Rósenberg Márkné	-	-	-	emléktábla
291.	Taub Eszter	-	-	-	-
292.	Grósz Vera	-	-	-	-
293.	Kleimann Dóra	-	-	-	-
294.	Böhm Lili	-	-	-	-
295.	Merkler Árminné	-	-	-	-
296.	Ádler Miksáné	-	-	-	-
297.	Hahn Mártonné	-	-	-	emléktábla
Eddig a névsort írógéppel írták. A következő hét név kézírással van, minden bizonytalansággal későbbi kiegészítés.					
298.	Flach Józsefné	-	-	-	emléktábla
299.	Gobseck Fülöpné	-	-	-	-
300.	Lőwy Árminné	-	-	-	-
301.	Spitzer Jenőné	-	-	-	-

302. Lőwy Livia	-	-	-	-
303. Kaiser Dávidné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
304. Özv. Littmann Árminné	-	-	-	emléktábla

A felsorolt 304 főből valamennyien az izraelita hitközség tagjai voltak. Kalocsán azonban voltak olyan zsidó származású személyek is, akik átkeresztelkedtek, azaz etnikailag zsidónak számítottak, de valamely keresztény vallás elveit követték.

2. A kikeresztelkedettek

Létszámuk az össznépeségben viszonylag alacsony volt. Pontos adatot 1944. június elsejei dátum alatt találhatunk. A zsidó tanács helyettes elnöke, Dr. Szekeres Gyula jelenti Petrovich Ferencnek a zsidóügyek előadójának az átkeresztelkedettek (konvertiták pontos névsorát). Eszerint a következő 18 fő tartozott közéjük. Az ő sorsuk a források szerint így alakult:

	Halálának helye	Halotti anyakönyvi bejegyzés ideje	Bejegyző bíróság	Egyéb biz.
1. Berkes István	-	-	-	-
2. Berkes Istvánné	-	-	-	-
3. Berkes István Károly	-	-	-	-
4. Berkes Katalin Erzsébet	-	-	-	-
5. Berkes Edit Mária Eszter	-	-	-	-
6. Farkas Lajosné	-	-	-	-
7. Gara Benő	-	-	-	-
8. Gara Benőné	-	-	-	-
9. Rác Árminné	-	-	-	-
10. Özv. Szántó Lajosné	Ausztria	1944. 07. 15.	KJ	-
11. Farkas Zsuzsanna	-	-	-	-
12. Szász Rezső	-	-	-	-
13. Szász Rezsőné	-	-	-	-
14. Szekeres Gyula	-	-	-	-
15. Szemes Simon	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
16. Vámos Gyula	Bergen-Belsen	1945. 01. 01.	KJ	HIM
17. Vámos Gyuláné	-	-	-	-
18. Szekeres Gyuláné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-

Ez a 18 fő viszonylag kevés áldozat árán élte túl a holocaustot. A halottá nyilvánítások adatai szerint 4 fő halt meg közülük:

Vámos Gyula dr. és felesége valószínűleg a prominens személyek listájára kerültek, akiket a szegedi táborban válogattak ki. Ők a Kasztner-féle mentőakció keretében külön vagonba kerültek Szegeden „Ezt a vagon Budapestre lekapcsolták. A 66 fő közül 12 került Bergen-Belsenre át Svájcba, a megmaradt 54 közül elhunyt ill. eltűnt 13.”¹⁷⁸ Vámos Gyula és felesége minden bizonnyal Bergen-Belsenbe került. A férj itt halt meg. A halottá nyilvánítás dátuma 1945. 01. 01. A feleség valószínűleg túlélte a háborút, legalábbis haláláról nincsen forrásunk. Az átkeresztelkedettek közül hárman: Szántó Lajosné, Szekeres Gyuláné és Szemes Simon Auschwitzban haltak meg.

A zsidó hitközség tagjain, valamint a konvertitákon túl más áldozatai is vannak a holocaustnak Kalocsán. Ide tartoznak a munkaszolgálatosok is. Őket a rendelkezésemre álló hitközségi névsor leadása előtt évekkal vezényelték a frontra vagy a hátszágba. 1944-ben már biztonságosabb dolog volt munkaszolgálatos századokban szolgálni, mint otthon tartózkodni. Megalázó volt, veszélyes és nyomorúságos, de megmenthetett az internálástól. Ezek a személyek tehát az 1944. évi összeírásokban bizonyosan nem szerepeltek, hiszen hónapok, vagy akár évek óta nem voltak lakóhelyükön. A halottá nyilvánítások egyes esetekben jelzik, hogy az illető munkaszolgálatosként

¹⁷⁸ Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. / szegedi / csendőrkerületben. 1995. 149-150. p.

vagy civilként halt-e meg. Őket a továbbiakban regisztrált munka-szolgálatosoknak nevezem. A források alapján a következő személyek hunytak el közülük:

3. Regisztrált munkaszolgálatosok:

	Halálának helye	Halotti anyakönyvi bejegyzés. ideje	Bejegyző bíróság	Egyéb bizonyíték
1. Diamant Imre	-	1945. 11. 13	BUFJ	
2. Diamant Vilmos	Ternovoje	1942		HIM emléktábla
3. Farkas Andor	Bolgyirevka	1942. 12. 01.		HIM
4. Heller Béla	Alekszejevka	1943. 02. 15.	KJ	emléktábla
5. Herskovits László	Fertőrákos	1944. 12. 31.	BPJ	-
6. Hubert Gábor	Sopron	1945. 04. 23.		HIM
7. Polacsek Jenő	Ternovoje	1943. 02. 15.	KJ	emléktábla
8. Rosenthál György	Oroszország	1945. 12. 15.	KJ	-
9. Somló Tibor	-	-		HIM emléktábla
10. Strommer György	Sopronbánfalva	1945. 03. 19.		HIM
11. Szilágyi Dénes	Uriv	1942. 10. 20.		HIM emléktábla
12. Vértes Jenő	Oroszország	1942. 11. 14. a. v. 1943. 04. 15.	KJ	emléktábla
13. Meller István	Kolomea	1944. 03. 21.		HIM emléktábla
14. Weisz Samu	Sopronbánfalva	1945. 03. 15.	KJ	HIM

A halottá nyilvánítási jegyzőkönyvek olyan zsidó férfiak neveit is tartalmazzák, akik minden szempontból megfeleltek a munkaszolgálat feltételeinek. Nem gyermekek és öregek, valamennyi esetben fiatal vagy középkorú férfiakról van szó. Elhalálozási helyük is arra utal, hogy valószínűleg munkaszolgálatos századokban dolgoztak. Nevük mellett nincs ott a kmsz. jelzés, mégis valószínűsíthetjük, hogy itt szolgáltak. Őket neveztem el nem regisztrált (valószínűsített) munkaszolgálatosoknak.

4. Nem regisztrált (valószínűsített) munkaszolgálatosok:

	Halálának helye	Halotti anyakönyvi bejegyzés ideje	Bejegyző bíróság	Egyéb bizonyíték
1. Beck Dezső	Flossenburg			HIM emléktábla
2. Flesch Lipót	-	1944. 11. 15.		HIM
3. Flesch Sándor	-	1944. 07. 15.	KJ	-
4. Grósz Andor	Németország	1944. 12. 15.	BPJ	-
5. Heller László	Günskircheni úton	1945. 04. 30.	BPJ	emléktábla
6. Rosenthál Lajos	Ágfalva		1945. 03. 15.	KJ
7. Rosenthál Manó	-	1944. 06. 26.	BCSJ	-
8. Rózsa Jenő dr.	Dachau	1944. 02. 21.		HIM
9. Salamon Vilmos	-	1945. 01. 15.	PJ	-
10. Steiner Mór	Balf	1945. 03. 15.	BPJ	-
11. Vámos Gyula István	-	1944. 11. 15.	BPJ	-
12. Vámos Tamás Simon	Cservenka	1945. 01. 15.	KJ	emléktábla
13. Viola Gábor	Bruck an der Leitha	1945. 02. 10.		HIM

5. Azok a személyek, akik az áprilisi hitközségi összeírásban nem szerepelnek, nem keresztelkedtek ki, s nem is munkaszolgálatosok.

A felsorolt negyven főből 25 nő és 15 férfi van. Hogyan kerülhettek a halotti anyakönyvekbe, kalocsai születési hellyel, ha nem hitközségi tagok, nem konvertiták, s életkoruk alapján munkaszolgálaton sem tartózkodhattak? Ennek többféle oka is lehet:

1. Kalocsán születtek, kalocsai lakosok voltak, de az összeírások időpontjában nem tartózkodtak a városban. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy a 40 halotti bizonylatból csak tizennyolcat adott ki a kalocsai járásbíróóság.

2. Minden bizonnyal többen voltak olyanok is, akik menekültek, bujdosnak a hatóságok elől. Főleg a gyermekeket próbálták elhelyezni rokonoknál, ismerősöknél.

3. A mentesítési kérelmeket a hatóságok teljesen kiszámíthatatlanul adták meg vagy utasították el.

Természetesen más lehetőségek is szóba jöhetnek a kérdés megoldására vonatkozóan, nem gondolom, hogy minden érintett sorsát követni tudtam. Véleményem szerint a felsoroltak is a holocaust áldozatai voltak, kalocsai polgárok, magyarok.

1. Engelmann Tamás (7 éves)	Auschwitz	1944. 07. 15.	BAJ	-
2. Fodor (Hegy) Andrásné	Auschwitz	1944. 07. 31.	KSZJ	-
3. Földes Emil	Auschwitz	1944. 08. 15.	KPJ	-
4. Frankl (Rózsa) Béláné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KPJ	-
5. Frankl Pálné	Németország	1944. 08. 15.	KJ	-
6. Friedmann Gézáne	Auschwitz	1944. 07. 12.	ÚJP	-
7. Gottlieb Ágnes Judit (9 éves)	Auschwitz	1945. 02. 15.	DJ	-
9. Hahn László	-	1944. 03. 15.	KJ	-
10. Grünhut Gábor (81 éves)	Auschwitz	1944. 12. 15.	KJ	-
11. Grünvold Jenő	-	1945. 03. 05.	NLK	-
12. Guttmann Gyuláné	-	1944. 05. 15.	VJ	-
13. Hanák (Berkovits) Béláné	-	1944. 07. 15.	DVJ	-
14. Hegyi Irén	Auschwitz	1944. 07. 31.	KSZJ	-
15. Klauber Sándorné	Auschwitz	1944. 06. 30.	KJ	-
16. Krausz Lázárné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	HIM
17. Merkler Erzsébet	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
18. Mermelstein Júdáné (77 éves)	-	1944. 07. 15.	BAJ	-
19. Milkó Márton	Auschwitz	1944. 09. 15.	KJ	-
20. Milkó Mártonné	Auschwitz	1944. 09. 15.	KJ	-
21. Neubauer Árpádné	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
22. Neu Dánielné dr.	Bergen-Belsen	1945. 03. 06.	KJ	-
23. Rosenfeld Jakabné	Bergen-Belsen	1945. 02. 15.	KKHJ	-
24. Róth (Stoh) Zsigmondné	-	1944. 08. 15.	SZJ	-
25. Savassnitz Imréné	Auschwitz	1944. 06. 15.	BAJ	-
26. Scheer Adolf	-	1944. 07. 15.	BAJ	-
27. Schlesinger Gáspárné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
28. Schlesinger Géza	Kalocsa	1944. 06. 06.	NLK	emléktábla
29. Sebestyén László	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	emléktábla
30. Steiner Józsefné dr.(81 éves)	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
31. Strasser Fülöp (78 éves)	-	1945. 05. 11.	NLK	-
32. Süss Rózsi	Auschwitz	1944. 07. 08.	SZKSZJ	-
33. Szamos Simon	Auschwitz	1944. 06. 15.	HIM	-
34. Vámos Jenő	Mauthausen	1945. 02. 13.	HIM	-
35. Vámos Jenő dr.	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
36. Vámos Jenóné dr.	Auschwitz	1944. 07. 15.	KJ	-
37. Vámos Mária Éva (8éves)	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
38. Vámos Mátyás Péter (18 éves)	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	-
39. Wolf Mórné	Auschwitz	1944. 08. 15.	KJ	emléktábla

A névsorban használt rövidítések:

BAJ	Bajai Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
BpJ	Budapesti Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
BCSJ	Békéscsabai Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
DVJ	Dunavecsei Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
HIM	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár iratanyaga
KJ	Kalocsai Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
KKHJ	Kiskunhalasi Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
NLK	Nagy Lajos Könyvtár dokumentuma Kalocsa
KSZJ	Kunszentmiklósi Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
SJ	Soproni Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
SZKSZJ	Szekszárdi Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
ÚPJ	Újpesti Járásbíróság holttanyilvánítási végzése
VJ	Váci Járásbíróság holttanyilvánítási végzése ¹⁷⁹

A rendelkezésemre álló dokumentumok alapján, véleményem szerint a holocaust áldozataivá váló kalocsaiak létszáma a következő:

	Elhunytak száma		
	Halotti anyakönyvek sz.	Emléktáblák sz.	Biztos létszám
A hitközségi névsorból	91 fő	163 fő	163 fő
A konvertiták közül	4 fő	-	4 fő
Regisztrált munkaszolgálatosokból	14 fő	7 fő	14 fő
Valószínűsített munkaszolgálatosok közül	13 fő	4 fő	13 fő
Egyebek	40 fő	8 fő	40 fő
Csak emléktáblán szereplők	-	30 fő	31 fő
Kalocsaiak összesen:		212 fő	265 fő
Vidékiek összesen:		108 fő	108 fő
Kalocsa és környéke teljes vesztesége:		320 fő	373 fő

A fenti adatok alapján a Kalocsa város és környékének teljes vesztesége 373 fő volt. Az 1948-ban elhelyezett emléktáblákra még csak 320 nevet véstek fel. Később újabb adatok alapján az áldozatok számát átértékelték, hiszen a jelenleg könyvtárként használt zsinagóga falán található egy emléktábla, amely 393 főt említ. Az eltérést nem tartom jelentősnek, hiszen sok szubjektív elem is közrejátszik abban, hogy ki számít adott pillanatban egy település lakójának. Ez naponta változik.

A kalocsai és a környékbeli zsidóságból mindössze 118 fő tért haza. Megpróbáltak újra beilleszkedni, megélhetést keresni. Rendbehozták a zsinagógát, a temetőt és újjászervezték a hitközséget. Emlékoszlopokat állítottak elhunyt hozzátartozóiknak. Sok ilyen síremlék található a temetőben, melyeken az elhalálozás helye is pontosan fel van tüntetve, de a sír üres.

A Kalocsa és Járása c. helyi lap hasábjain néhány éven keresztül még megjelennek hirdetéseik. Ezekből következtethetünk a hazatértek nevére.

A hirdetéseik alapján néhány főt biztosan tudok azonosítani:

Dr. Szántó István	orvos
Dr. Kertész Gyula	jogász
Dr. Link Elemér	orvos
Dr. Flesch Ignác	orvos

¹⁷⁹ Asbóth Miklós: A második világháború áldozatai Kalocsán. Nagy Lajos Könyvtár Kalocsa

Mitzger Ernő	kereskedő
Sebők Mihály	kereskedő
Hahn Sándor	kereskedő és családja. – Egyik lánya, Éva ma is él.
Révész Jenő	kereskedő
Adler Mihály	kereskedő
Szél Mihály	műszaki vállalkozó
Berkovits Gyula	és családja ¹⁸⁰

A beilleszkedés azonban már nem sikerült. A statisztika 1949-ben még jelez hitközséget a városban. Létszáma 116 fő, az adózók száma 72. Vezetők: Adler Mihály és Goldstein Sámuel. 1950-ben megszűnik az önálló hitközség, Baja fiókjaként működik tovább, de már nagyon rövid ideig.¹⁸¹ Az államosítások nem kedveztek a magántulajdonnak. Ami esetleg megmaradt a deportáltak után, azt most az állam sajátította ki. A cionista mozgalom is megkezdte működését, aminek következtében sokan alijáztak, áttelepültek az újonnan létrejött zsidó államba, Izraelbe, mások az Amerikai Egyesült Államokba emigráltak.

Kalocsa lakosságának egyik meghatározó népessége és második legnagyobb létszámú vallási felekezete teljesen eltűnt a városból. A temető ma lezárt és elhanyagolt. Az utolsó temetkezés 1972-ben történt, amikor dr. Flesch Ignácot és feleségét helyezték itt örök nyugalomra.

Befejezés

Dolgozatomban a kalocsai zsidóság történetét írtam meg a XVIII. sz. végétől a XX. sz. közepéig. Az első rendelkezésemre álló forrás 1772-ből való, amely bizonyítja a zsidó etnikum jelenlétét a város környékén. Ekkor még a környező falvakban éltek, de az 1840. évi XXIX. tc. rendelkezése értelmében letelepedhettek a város területén is. Lélekszámuk folyamatosan nőtt, a századfordulón érték el a 973-főt, amely a legmagasabb létszámuk volt. Ekkor a település népességének 5.95 %-át tették ki.

Az első világháborúig beilleszkedésük zavartalan volt, gazdasági erejük pedig számottevő. A Horthy - korszakban lélekszámuk csökkent, az ipar, a kereskedelem és a kultúra területén azonban továbbra is meghatározó jelentőségük volt Kalocsán. A zsidótörvények azonban következetesen és fokozatosan fosztották meg őket állampolgári jogaiktól, vagyonuktól, majd személyi szabadságuktól is. 1944. június elsején a városi gettóba, majd e hónap 18-tól a szegedi gyűjtőtáborba kényszerítették őket.

A holocaust után 118 fő tért haza a közel 600 fős népességből. Beilleszkedésük már nem sikerült, ők is elhagyták Kalocsát. Ma már egyetlen zsidó személyről sem tudok a városban. A zsinagógát 1962-től könyvtárként hasznosítják, a temető lezárt és gondozatlan.

A kalocsai zsidó népesség története néhány dologban különbözik a más magyarországi kisvárosokban élő izraelitákétól. Később került sor a megtelepedésükre, s létszámuk sem olyan jelentős, mint az iparosodottabb településeken. Templomuk, lakóépületeik azonban ma is állnak a városban. Múltjukról azonban a lakosság többsége semmit sem tud.

Dolgozatom célja az volt, hogy Kalocsa történetének egy eddig hiányzó fejezetét írjam meg. Közelebb szeretném vinni ezt a témát az ifjúsághoz, mert vallom, hogy az ismeretek hiánya vezet az esetek többségében előítéletekhez. Ifjúságunkat nekünk kell megtanítani toleráns viselkedésre a sajátunktól eltérő etnikumok, vallások és kultúrák iránt.

Munkámat segédkönyvként kívánom használni a történelem, s ezen belül Kalocsa történetének tanítása során.

¹⁸⁰ Kalocsa és Járása. május-szeptemberi számai Nagy Lajos Könyvtár Kalocsa mikrofilm

¹⁸¹ Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. Szerk. Schweitzer József. Budapest 1994.